

MÜSRİFLİKTEN, MÜFLİSLİĞE BİR HANEDAN
DAMADININ PORTRESİ: MISIRLI İBRAHİM
İLHÂMİ PAŞA'NIN TEREKESİ*

Serap SUNAY**

ÖZET

Tanzimat Dönemi'nde birçok sahaya nüfuz eden değişim, hanedanın tüketim alışkanlıklarını da etkisi altına almıştı. Söz konusu değişim ve dönüşümde, saray kadınlarının dışa açılması, Sultan Abdülmecid döneminde yaşanan israf atmosferi ve Hidiv ailesine mensup Mısırlı kadınların şatafatlı yaşamlarına öykünen sultanların aşırı harcamalar yapması gibi nedenler önemli rol oynamıştı. Diğer taraftan hanedan damatları da ticarî değeri yüksek yatırımlar yapıp, kıymetli metâlara büyük meblağlar sarf etmişlerdi. Bunlardan birisi de Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın (ö. 1849) torunu, Mısır Valisi Abbas Hilmi Paşa'nın (1813-1854) oğlu İbrahim İlhâmi Paşa (1836-1860) idi. Bu çalışmada, Damat İbrahim İlhâmi Paşa'nın fâhiş borçları, bunların tespiti ve ödenmesinde karşılaşılan güçlükler, başta terekresi olmak üzere arşiv belgeleri, yerli ve yabancı gazeteler ile literatürden istifade edilerek ortaya konuldu. Söz konusu veriler ışığında İlhami Paşa'nın İstanbul'daki mal varlığı tespit edilip, yatırımları, harcama ve tüketim alışkanlıkları ekseninde serveti ve gündelik yaşamı hakkında bir değerlendirme yapma imkânı elde edildi. Bunun dışında genç yaşta vefat eden ve hakkında son derece sınırlı malumat bulunan paşanın kişisel zevkleriyle ilgili malumat içeren bu veriler, onun şahsiyetine dair bir kanaat oluşmasında önemli katkı sağladı.

Anahtar Kelimeler

İbrahim İlhâmi Paşa, Damat, Mısır, Abbas Hilmi Paşa, Tereke, Borç.

Giriş

İbrahim İlhâmi Paşa (1836-1860), Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın (ö. 1849) torunu, Mısır Valisi Abbas Hilmi Paşa'nın (1813-1854) tek oğludur¹ ve sahip

* Makalenin geliş tarihi: 03.06.2021 / Kabul tarihi: 15.11.2021

** Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, serapsunay@yahoo.com (<https://orcid.org/0000-0002-0332-5439>).

¹ İlhan Şahin, "Abbas Hilmi I", *DİA*, İstanbul 1988, I, 25; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, İstanbul 1306, II, 1027; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar, Türkiye, (1074-1990)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1969, II, 463.

olduğu mal varlığının temelini 41 yaşında vefat eden babasından kalan miras teşkil etmiştir. Rivayete göre, bölgenin idari sisteminin değiştirilmesini isteyen Abbas Hilmi Paşa'nın, gelecekte Mısır Valisi yapmak istediği oğlu İlhâmi Paşa, babasının kurduğu bu siyasî stratejinin baş aktörüdür. Projesini gerçekleştirmek amacıyla harekete geçen Abbas Hilmi Paşa, veraset sistemini değiştirip, Mısır Valiliği'nin ailenin en yaşlı üyesine geçme usulünü terk ederek, kendisinden sonra oğlu İlhâmi Paşa'nın Mısır Valisi olması için birtakım girişimlerde bulundu. Bu amaca hizmet edeceğini ve siyaseten elini güçlendireceğini düşündüğü hamlelerinden birisi İlhâmi Paşa'yı Osmanlı hanedanına damat yapmaktı. Abbas Hilmi Paşa'nın diğer hamlesi ise büyükbabası Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın aksine Fransa yerine İngiltere ile politik temaslarını geliştirip, oğlu İlhâmi Paşa'yı Mısır Valisi yapabilmek için İngiliz nüfuzundan yararlanmaktı². Dış etkenlerin yanı sıra İlhâmi Paşa'nın bu mühim göreve hazırlanması gerekmektedir. Bu nedenle Abbas Hilmi Paşa, İlhâmi Paşa'nın kişisel gelişimine ve donanımlı bir şekilde yetişmesine önem vermiş, kendisinin tercümanlık hizmetinde bulunan Kıbrıslı Kâmil Paşa'yı, oğluna İngilizce öğretmeni olarak görevlendirmişti³. İyi bir eğitim aldığı ve çok okuduğu rivayet edilen İlhâmi Paşa İngilizce, Almanca ve Fransızca konuşabiliyordu. Avrupa siyasetine ilgi duyduğu söylenen paşa, Avrupa'nın çeşitli yerlerine talebeler göndermişti⁴. Valilik iddiasını pekiştirmek isteyen İlhâmi Paşa bu maksatla Avrupa başkentlerine bir seyahate çıkmıştı. Ancak Abbas Hilmi Paşa'nın Benha'daki zamansız ölümü her şeyi değiştirmişti. Paşanın

---

² "Abbas Paşa", Taha Toros Arşivi, nr. TT-509949, <https://core.ac.uk/download/pdf/38317026.pdf> Erişim Tarihi: 15 Nisan 2021; Ehud R. Toledano, *State and Society in Mid-Nineteenth Century Egypt*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 144-145. Mısır halkını da bu fikre ısındırmak isteyen Abbas Paşa'nın, oğlunu Mısır Valisi yapmak adına kamuoyunu bilgilendirmek için çeşitli broşürler hazırlatıp, bu uğurda büyük meblağlar harcadığı ileri sürülmüştür (Ehud R. Toledano, *State and Society in Mid-Nineteenth Century Egypt*, s. 144).

³ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982, III, 1348; Atilla Çetin, "Kıbrıslı Kâmil Paşa", *DİA*, İstanbul 2002, XXV, 392.

⁴ *Le Monde Illustré*, nr. 181, 29 Septembre 1860, s. 210. Bir başka kaynakta, yine çok iyi eğitim aldığına vurgu yapılan İlhâmi Paşa'nın Fransızca ve akıcı bir şekilde İngilizce konuşabildiği belirtilmiştir (Roland L. N. Michell, "The Royal Family of Egypt", *Macmillan's Magazine November 1878, To April 1879*, vol. XXXIX, London: Macmillan And Co. 1879, s. 493).

siyasî müttefikleri, o esnada İngiltere'ye giden İlhâmi Paşa'ya âcilen geri dönmesi için haber gönderdilerse de plan uygulanamamış ve Abbas Hilmi Paşa'nın en büyük siyasî rakibi Said Paşa (1822-1863)⁵ Mısır Valisi olmuştu⁶.

Hakkında literatürde son derece sınırlı malumat bulunan İlhâmi Paşa, bu çalışmanın da teyit ettiği üzere, "*ihtişama düşkün ve cömert*" bir karaktere sahipti⁷. Sultan Abdülmecid'in (1839-1861) 21 Şubat 1854 tarihli iradesiyle, damat adayı olarak seçilen İlhâmi Paşa, Münire Sultan (1844-1862) ile nişanlandı⁸. Sultan Abdülmecid aynı iradeyle, kızları Refia Sultan'ı, kız kardeşi Âdile Sultan'ın eşi Mehmed Ali Paşa'nın ilk eşinden olan Mahmud Edhem Paşa ile Cemile Sultan'ı da Tophane-i Âmire Müşiri ve Atiyye Sultan'ın eşi Ahmed Fethi Paşa'nın oğlu Mahmud Celâleddin Paşa'ya nişanlamıştı⁹. Akabinde âdet olduğu üzere İlhâmi Paşa'nın rütbesi ferikliğe yükseltildi¹⁰ ve

⁵ Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın dördüncü oğlu olan Mehmed Said Paşa'nın kısa biyografisi için bkz. Zekeriyâ Kurşun, "*Said Paşa*", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 573-574.

⁶ Ehud R. Toledano, *State and Society in Mid-Nineteenth Century Egypt*, s. 129, 144-145, 280. Abbas Hilmi Paşa'nın Mısır veraset sisteminin ailesi lehine güncellenmesi tasavvurunu, "*Mısır'ın ilk Hidivi*" unvanını alan İsmail Paşa (1863-1879) gerçekleştirebildi. Mısır'ın idaresini sadece kendisi ve ailesinin tekeline almak isteyen İsmail Paşa'nın girişimleri sonucunda 1866 tarihli fermanla o güne değin yürürlükte olan "*ekberiyet*" yani, ailenin en büyüğünün vali olması kaidesi kaldırılarak, yerine kendisinden itibaren "*evlâdiyet*" yani, idarenin babadan oğula intikali esas kabul edildi (Atilla Çetin, "*İsmâil Paşa, Hidiv*", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 117-119; Hayrettin Pınar, *Tanzimat Döneminde İktidarın Sınırları: Babîlî ve Hidiv İsmail*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, 27-30). İsmail Paşa'nın vali olduğu 1863'ten, 1952 senesinde Mehmed Ali Paşa hanedanına son veren Albay Cemal Abdülnasır'ın önderliğinde gerçekleştirilen askerî darbeye kadar geçen yaklaşık doksan senelik süre zarfında Mısır, İsmail Paşa soyundan gelenler tarafından yönetilmiştir (Khaled Fahmy, *Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına*, çev. Abdullah Yılmaz, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 170).

⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, yay. haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, III, 794.

⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Mabeyn, İrade (MB. İ), nr. 12/55, 21 Şubat 1854/23 Cemaziyelevvel 1270; *Le Constitutionnel*, 18 Mars 1854, s. 2; *Journal Des Debats*, 13 Avril 1854.

⁹ Ali Akyıldız, *Mümin ve Müsriif Bir Padişah Kızı Refia Sultan*, Kapı Yayınları, İstanbul 2015, s. 67-68.

¹⁰ BOA, Sadaret Divan Kalemî Evrakı (A. DVN), nr. 95/7, 29 Ocak 1854/29 Rebitülâhur 1270; BOA, İrade Dahiliye (İ. DH), nr. 290/18207, 16 Ocak 1854/16 Rebitülâhur 1270.

üçüncü rütbeden nişan ihsan buyruldu¹¹. İlhâmi, Edhem ve Mahmud Celâleddin Paşaların her birine 50.000 kuruş (23.500 \$) maaş tahsisinin¹² yanı sıra toplam değeri 540.000 kuruş (253.800 \$) olan birer murassa kılıç hediye edildi¹³. Bir müddet sonra Meclis-i Vâlâ âzâlığına getirilen damatların maaşı 75.000 kuruşa (33.750 \$) yükseltildi¹⁴. Üç seneyi aşkın süre nişanlı kalan çiftin nikâhı 23 Nisan 1857 tarihinde kıyıldı¹⁵. Düğünleri ise Münire Sultan'ın kız kardeşi Cemile Sultan'la (1843-1915) birlikte 27 Mayıs 1858 Perşembe günü başlayan törenlerle yapıldı¹⁶. Salıpazarı'ndaki sarayı inşa edilene değin çift Vaniköy'ün meşhur yalılarında Sır Kâtibi Mustafa Paşa'nun yalısında ikamet etti¹⁷. Yaklaşık üç sene süren bu kısa evlilikten çiftin bir evladı olmadı. İlhâmi Paşa'nın diğer hanımlarından üç kızı dünyaya geldi. Bunlardan Mısır Valisi II. Abbas Hilmi Paşa'nın (1874-1944) annesi olan ve "*Valide Paşa*" unvanıyla anılan, İstanbul'da sürdürdüğü muhteşem yaşamıyla meşhur Emine Hanım (1858-1931)¹⁸, Mısır Hidivi Mehmed Tevfik Paşa ile (1852-1892) evliydi. İkinci

¹¹ BOA, İ. DH, nr. 299/18917, 11 Mayıs 1854/13 Şaban 1270; BOA, MB. İ, nr. 12/154, 11 Mayıs 1854/13 Şaban 1270. İlhâmi Paşa'yla birlikte diğer damatlardan Ali Galib Paşa ikinci; Edhem Paşa ve Mahmud Celâleddin Paşa da üçüncü rütbeden nişan almışlardı (*Aynı belge*).

¹² BOA, İ. DH, nr. 375/24829, 23 Nisan 1857/28 Şaban 1273.

¹³ BOA, MB. İ, nr. 14/108, 6 Temmuz 1857/14 Zilkade 1273.

¹⁴ BOA, İ. DH, nr. 400/26491, 27 Mart 1858/11 Şaban 1274.

¹⁵ Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984, IX, 136.

¹⁶ BOA, İ. DH, nr. 402/26620, 13 Mayıs 1858/29 Ramazan 1274; Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih*, IX, 142. Düğünden yaklaşık iki sene sonra İlhâmi, Nuri, Edhem ve Mahmud Celâleddin Paşalara birinci rütbe nişan ihsan buyruldu (BOA, Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme (A. MKT. MHM), nr. 182/46, 6 Mayıs 1860/15 Şevval 1276; BOA, İ. DH, nr. 455/30167, 17 Mayıs 1860/26 Şevval 1276).

¹⁷ Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *Boğaziçi'ne Dair*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1986, s. 90.

¹⁸ M. Baha Tanman, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa Hanedanı'nın İstanbul'un Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Etkileri", *Nil Kıyısından Boğaziçi'ne: Kavalalı Mehmed Ali Paşa Hanedanı'nın İstanbul'daki İzleri*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 49-50. Boğaziçi'nde yaşam ve düzenlenen eğlenceler için bkz. Abdülhak Şinasi Hisar, *Boğaziçi Mehtapları*, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 9 vd.

kızı Zeynep Hanım 1878 senesinde Mehmed Tefrik Paşa'nın kardeşi Mahmud Hamdi Paşa'yla (1863-1921) evlenmişti¹⁹. Mısır ileri gelenlerinden Yeğzenâde Davud Fethi Paşa ile evli olan Tevhîde Hanım ise 16 Temmuz 1882 tarihinde İskenderiye'de Ras el-Tin Sarayı'nda vefat etti²⁰.

İlhâmi Paşa hakkında verilen kısa biyografik malumatın ardından bu makalenin asıl konusunun, paşanın İstanbul'daki muhalledâfâtı ve fâhiş borçları olduğunu belirtmeliyiz. İlhâmi Paşa'yı öne çıkaran ve ilginç bir aktör yapan husus ise onun hem Osmanlı hanedanının damadı olması hem Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa sülalesine mensup olması hem de dönemin ruhuna uygun bir şekilde mensubu olduğu zümrenin pek çok ferdi gibi lüks tüketim alışkanlıkları neticesinde yaptığı devasa harcamalarıdır. Hatta paşanın sahip olduğu geniş maddî imkânları sayesinde lüks tüketimde, çağdaşlarını dahi geride bıraktığını söylemek mümkündür. Böylesine bir tarihî figür hakkında malumat edinmenin önemli vasıtalarından birisi, birtakım zaafılarına rağmen, geçmişte yaşayan şahsiyetlerin yaşam tarzını okumak adına oldukça mühim bilgiler sunan terekeleridir. Bu noktadan hareketle paşanın terekesine odaklanılan ve tamamlayıcı arşiv belgelerinin de ağırlıklı olarak kullanıldığı makalede, İlhâmi Paşa'nın İstanbul'daki mal varlığı ile Mısır'daki birtakım gayrimenkulleri, fâhiş meblağlardaki borçları ve bunların tespitinin yanı sıra borçlarının yol açtığı sorunlar ortaya konuldu. Yerli ve yabancı gazetelerin de incelendiği çalışmada, İlhâmi Paşa'nın yaşam tarzı ve standardı, dünyayı algılayışı, tüketim alışkanlıkları, servetinin kaynağı ve ticarî faaliyetlerinin tespiti amaçlandı. Yöntem olarak, terekelerinin değerine göre alt sınırdan olmak üzere zengin kabul edilenler, ortalama bir devlet memuru, bir yetim, bir sadrazam ve bir valide sultan gibi Osmanlı toplumunun çeşitli katmanlarından kimselerin aldığı maaşlar ile bazı saray damatlarının terekelerine yansıyan borçları ve bir sultanın doğum merasimi için yapılan

¹⁹ Kenneth M. Cuno, *Modernizing Marriage: Family, Ideology and Law in Nineteenth-and Early Twentieth-Century Egypt*, New York: Syracuse University Press, 2015, s. 37; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar*, II, 463.

²⁰ BOA, Sadaret, Mısır (A. MTZ. (05), nr. 3-D/107, lef 21-1, 21-2, 21-3. 1834 senesinde inşasına başlanan ve 1847'de resmi olarak hizmete giren saray, uzun yıllar Kavalalı Mehmed Ali Paşa ailesine hizmet etmiş, Mısır'daki önemli tarihi yapılardan birisidir (Ahmet Ali Bayhan, "Osmanlı Döneminde Batılılaşma Sürecinin Ortadoğu'ya ve Afrika'ya Yansıması: Mısır ve İsrail'den Örnekler", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 2007, Sayı: 19, s. 47-50).

harcamalar gibi farklı veriler üzerinden sabit birtakım parametreler belirlenip, kıyaslamalar yapılarak paşanın muhalledâtını bunlara göre konumlandırıp, analitik olarak değerlendirerek, okuyucuya rasyonel bir şekilde sunulmasına dikkat edildi. İlaveten okuyucunun meblağları daha somut ve güncel bir şekilde kavrayabilmesi adına, tablolar dışında, metin içerisinde geçen kuruş veya lira cinsindeki para birimlerinin yanında ve parantez içerisinde, Şevket Pamuk'un hazırladığı listelerden istifadeyle, 1998 tarihi itibariyle ABD doları üzerinden değerleri verildi²¹.

1. XIX. YÜZYILIN ORTALARINDA OSMANLI HANEDANININ YAŞAM TARZI VE TÜKETİM ALIŞKANLIKLARI ÇERÇEVESİNDE İLHÂMÎ PAŞA

Osmanlı Devleti'nin malî sıkıntılar içerisinde olduğu, ilk kez dış borçlanmanın yapıldığı 1850'li yıllarda saray halkı, harem dış dünyaya açılmasının da tesiriyle, bir tüketim yarışı içine girmişti. Sultan Abdülmecid'in büyük bir sevgiyle bağlı olduğu Serfiraz Hanım başta olmak üzere, hanedan ailesinin kadın üyeleri aşırı lüks tüketimleriyle hazineyi muazzam bir borca sokmuşlardı. Onların fâhiş borçlarının yanı sıra İstanbul'un güzide semtlerinde inşa edilen köşk ve sarayları ile bu mekânların, lüks eşyalarla tefrişi için yapılan harcamalar, ayrıca görkemli sultan düğünleri ve tertip edilen muhteşem çeyizler neticesinde 1857 senesine gelindiğinde Hazine-i Hassa'nın borcu 7.500.000 liraya (352.500.000 \$) yani, devletin genel bütçesine yakın bir meblağa erişmişti²². Söz konusu vaziyeti çok sert bir şekilde eleştiren Cevdet Paşa, işin vahametini "... saray kadınlarının israfât-ı fevka'l-âdelerine bir böyle devlet daha olsa tahammül edemeyeceği derkâr olduğundan vükelâ-yı devlet dûçâr-ı endîşe ve hayret idiler." sözleriyle ifade etmiştir²³. Padişahın kadınları ve kızlarının müsrifliklerinde, İlhâmî Paşa'nın mensubu olduğu ailesindeki Mısırlı kadınların aşırı harcamaları ile yaşam tarzları da etkili olmuştu. Kendilerinden "Mısır dökütlüleri" gibi tahkir edici bir ifadeyle bahseden Cevdet Paşa, onların

²¹ Şevket Pamuk, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469-1998*, T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000.

²² Ali Akyıldız, *Refia Sultan*, s. 25-31; Ali Akyıldız, *Nazime: Aydın ve Dindar Bir Sultan*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020, s. 17-20.

²³ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 36.

İstanbul'un güzide semtlerinde fâhiş meblağlarla satın alıp, pahalı alafranga eşya ve aksesuarlarla tefriş ettikleri konakları ve yalılarında sürdürdükleri bu sefahat ve şatafatlı yaşam ile bunun Osmanlı saray çevresi ve elitlerinde yarattığı israf atmosferini oldukça üst perdeden, sözünü hiç esirgmeden tenkit etmiştir²⁴. Aslında Cevdet Paşa, üslubu bir tarafa konulursa bu eleştirisinde pek de haksız değildi. Örneğin müsrifliğiyle bilinen Pertevniyal Valide Sultan ile Hidiv ailesine mensup Mısırlı kadınlar, onların her İstanbul'a geliş ve gidişlerinde birbirlerine çok pahalı hediyeler vermişlerdi. 1865 senesinde Mısır Valisi İsmail Paşa ve ailesini Fer'iyye Sarayı'nda misafir eden Pertevniyal Valide Sultan toplam 100.000 liraya (5.300.000 \$) varan fâhiş bir meblağ harcamıştı²⁵.

Devletin hazinesini âdeta kurutan söz konusu harcamaların kontrolden çıkması üzerine Sultan Abdülmecid, 1858'de sıkı tasarruf tedbirleri almaya mecbur kalmıştı. Padişah, tüccarın saray görevlilerine veresiye mal vermesini, aksi takdirde ödemelerinin yapılmayacağına dâir emrini basın yoluyla kamuoyuna duyurmuştu²⁶. Cevdet Paşa'nın aktarımıyla bu hâdise bir kabine krizine kadar varmış, etrafındakilerin pervasızca yaptığı harcamaların önüne geçebilmek isteyen Sultan Abdülmecid, bundan sorumlu tuttuğu Edhem Paşa'nın babası Kaptan-ı Derya Damat Mehmed Ali Paşa'yı ve devrin sadrazamı Âlî Paşa'yı hakarete varan bir üslupla, sert bir şekilde uyarmıştı. Hatta hırsını alamayan Sultan Abdülmecid, önce 29 Ağustos 1858 tarihinde damat paşaları²⁷, kısa bir müddet sonra da sultanların kethüdalarını azletmişti²⁸. Ancak bir sene sonra İngiltere'den dış borç alınmasıyla birlikte, yeneden eski israf ortamına dönülmüştü²⁹.

²⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980, s. 7-8.

²⁵ Ali Akyıldız, "Müsrif Fakat Hayırsever: Pertevniyal Valide Sultan", *Saray, Harem ve Mahrem*, Timaş Yayınları, İstanbul 2019, s. 141-142.

²⁶ Ali Akyıldız, *Nazime Sultan*, s. 18.

²⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 54-60.

²⁸ Serap Sunay, *Damat Mehmed Ali Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Mücadelesi (1813-1868)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Afyon 2015, s. 369.

²⁹ Ali Akyıldız, *Nazime Sultan*, s. 18-19.

Diğer taraftan israf sadece padişahların kadınları, kızları ve anneleri arasında değil, hanedan damatlarına da sirayet etmiş, onlar da tahsisatlarının çok üzerinde harcamalar yaparak, âdeta birbirleriyle lüks tüketim yarışına girmişlerdi. İş öyle bir boyuta varmıştı ki Sultan Abdülmecid ikinci sıkı tasarruf tedbirlerini bu kez damatlarına hitaben açıklamıştı. Padişah 1859'da Nuri Paşa, Edhem Paşa, Mahmud Paşa ve İlhâmi Paşa'ya hitaben çıkardığı iradesinde damatların aşırı harcamalarından duyduğu rahatsızlığı dile getirip, buna asla rızasının olmadığını ve tahsisatları dışında hiçbir sebeple borçlanmalarını emretmişti³⁰. Böylece padişah meseleyi hem ricâl hem de kamuoyu nezdinde resmileştirip, duyulmasını sağlamış, muhtemelen bu sayede bir duyarlılık tesis etmek istemişti.

Böyle bir atmosferde bu çalışmanın konusunu teşkil eden Damat İlhâmi Paşa'nın konumunu daha net bir şekilde ortaya koyabilmek adına, onun vefatından önceki ticarî bağlantılarına ve borçlarına değinmek yerinde olacaktır. Aslında paşa, mal varlığı bakımından payitahttaki devlet ricâli ve onların evlatları olan çağdaşı diğer damatlardan daha farklı bir konumdaydı. Zira büyük dedesi Kavalalı Mehmed Ali Paşa, yaptığı atımlarla müthiş derecede zenginleşmiş ve Mısır hazinesini doldurmuştu³¹. Abbas Hilmi Paşa da sağlığında İlhâmi Paşa'ya yıllık 600.000 kuruş (360.000 \$) maaş tahsis etmişti. Altı adet vapuru olan İlhâmi Paşa'nın sayısı belirtilmemiş fabrikaları, sarayları, arabaları ve 3.855 adet hayvanı vardı. Bütün bunların idaresi ise hem büyük bir organizasyon hem de devasa bir bütçe gerektirmişti. İlhâmi Paşa, yanında istihdam ettiği çevirmenler, muhasebeciler, kâtipler de dâhil olmak üzere 666 çalışanına ve eski çalışanlarına aylık toplam 129.531 kuruş (77.718 \$) maaş ve emekli maaşı ödemişti³². Ayrıca kişisel itibar ve konforundan hiç taviz ver-

³⁰ BOA, İ. DH, nr. 433/28648, lef 3, 18 Mayıs 1859/15 Şevval 1275; BOA, A. MKT. MHM, nr. 182/94, 12 Mayıs 1860/21 Şevval 1276.

³¹ Fahmy'nin, Mehmed Ali Paşa'nın devamlı artan servetiyle etrafındakileri cömertçe para ve hediyelerle boğup, inşa ettiği âyanı pekiştirmeyi başararak, kendisine bağlı hale getirip, padişahla yarışır konuma geldiğini ve bunun neticesinde Osmanlı padişahları için kullanılan "Velinimet" sıfatıyla anılmaya başlandığını ifade etmesi, onun ulaştığı zenginliği net bir şekilde tasvir etmektedir (Khaled Fahmy, *Kavalalı Mehmed Ali*, s. 73).

³² F. Robert Hunter, *Egypt Under the Khedives, 1805-1879: From Household Government to Modern Bureaucracy*, Egypt: The American University in Cairo Press, 1999, s. 58, 65.

meyen İlhâmi Paşa, Bâbiâli'nin eleştirilerine aldırış etmeden, boğaz seyahatleri için şahsî vapurunu kullanmaya devam etmişti³³. Aileden gelen bu zenginliğin doğal bir neticesi olarak, aşağıda tabloda gösterildiği üzere, İlhâmi Paşa'nın Mısır'da, Abbas Hilmi Paşa'dan kalma oldukça kıymetli gayrimenkulleri vardı³⁴. Paşanın Mısır'daki çiftliklerinin mültezimleri, dönemin meşhur bankerı Prusyalı Hermann Oppenheim³⁵ ve ortağı İngiltereli Hanari Chabert idi³⁶. Mısır'da çok büyük topraklara sahip olan İlhâmi Paşa'nın mülkleri, pamuk, şeker kamışı ve mısır ekimine ayrılmış, bu sayede Levant'ta ticari olarak güçlü bir konuma gelmişti. Daha önce de vapur yaptırdığı Scott Russell'a İstanbul'dan, Mısır'a konforlu ve hızlı bir şekilde yolculuk edebileceği ve her türlü hava koşullarına dayanıklı şahsî kullanımı için bir vapur siparişi etmişti³⁷. Bunların dışında nakit olarak 1.000.000 sterlin (110.000.000 kuruş)³⁸ gibi muazzam bir servet miras devralmıştı³⁹. Bir başka kaynakta ise paşaya kalan mirasın 3.200.000 sterlin (352.000.000 kuruş) olduğu fakat paşanın bu devasa serveti iki sene gibi kısa bir sürede harcadığı rivayet edilmiştir⁴⁰.

³³ BOA, İrade, Mısır (İ. MTZ. (05)), nr. 18/709, lef 9, 8 Mayıs 1860/17 Şevval 1276.

³⁴ BOA, Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi (HR. MKT), nr. 371/49, lef 4.

³⁵ Banker (Banque Oppenheim-Alberti) Hermann Joseph Oppenheim 1876'da Paris'te ölmüştür

(<https://gw.geneanet.org/marmara2?lang=en&pz=mathilde&nz=d+andria&p=hermann+joseph&n=oppenheim> Erişim Tarihi: 11 Mart 2021).

³⁶ BOA, HR. MKT, nr. 290/62, lef 1, 1 Haziran 1859/29 Şevval 1275; BOA, HR. MKT, nr. 288/66, 21 Mayıs 1859/18 Şevval 1275; Sadaret Umum Vilâyât Evrakı (BOA, A. MKT. UM), nr. 349/77, 16 Mayıs 1859/13 Şevval 1275.

³⁷ *The Mechanic's Magazine, July 3rd-December 25th, 1858*, Edited by R. A. Brooman&E. J. Reed, Vol. LXIX, London: Robertson, Brooman, and Co. , 1858, s. 488-489.

³⁸ Hesaplamalar, 1854 yılı itibariyle Osmanlı lirası resmî kuru olan 1 sterlin=110 kuruş üzerinden yani, en baz seviyeden yapılmıştır (Şevket K. Akar, Hüseyin Al, *Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları, 1854-1855*, İstanbul 2003, s. 14). Zira 27 Ocak 1855 tarihli iradeyle sabit kur politikası yerini serbest kur uygulamasına bırakmış (Al-Akar, *Osmanlı Dış Borçları*, s. 14-16) ve savaş süresince dalgalı bir seyir takip eden kur 148,5 kuruşa kadar çıkmıştır (Ali Akyıldız, "Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'nı Finansmanı: İç ve Dış Borçlanmalar", *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856): Bildiriler, 22-23 Mayıs 2006*, İstanbul 2007, s. 18n.).

³⁹ *Egypt For The Egyptians: A Retrospect And A Prospect*, London: Cecil Brooks&Co., 1880, s. 16.

⁴⁰ Abdel-Maksud Hamza, *The Public Debt of Egypt, 1854-1876*, Cairo: Government Press, 1944, s. 6.

Maddî olarak gittikçe köşeye sıkışan ve bizzat padişah tarafından da borçlarını ödemesi ve yenilerini yapmaması hususunda her fırsatta ikaz edilen İlhâmi Paşa, 15 Teşrinievvel 1859 tarihinde Prusyalı Hermann Oppenheim, İngiliz Hanari Chabert ve Avusturyalı Henry Schwabacher ile bir sözleşme imzaladı. Buna göre, babası Abbas Hilmi Paşa'nın vefatından sonra Mısır Valisi'ne geçen haklarının alınması için gereken hukukî ve malî işlemlerin yapılması yetkisini 4.000.000 sterlin (440.000.000 kuruş) karşılığında adı geçen kişilere devretmişti⁴¹. Söz konusu meblağ 1859-60 tarihine ait devlet bütçesi gelirinin tahminî toplamı olan 1.161.376.000 kuruşun⁴² (592.301.760 \$) yaklaşık % 37,9'una, bir başka ifadeyle bütçe gelirlerinin üçte birinden fazlası gibi muazzam bir orana denk gelmektedir. İlhâmi Paşa'nın damadı olduğu Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan'ın (ö. 1853) 1851 seneindeki zamlı aylık maaşı ise 500.000 kuruş (415.000 \$) idi. Bu durumda, bahsi geçen meblağ, 14 sene valide sultanlık makamında bulunan Bezmiâlem Valide Sultan'ın⁴³ 880 aylık, yani yaklaşık 73 senelik maaşına tekabül etmektedir. Ayrıca anlaşma yapıldığında paşanın tüccarlara zaten 500.000 sterlin (55.000.000 kuruş) borcu vardı. Aslında belgede de isabetli bir şekilde özetlendiği üzere İlhâmi Paşa, "*Mısır'da olan alacağımın deynlerine terkini mukavele*" etmişti ve kendisini zarara uğratan bu hareketi, onun gençliğine ve tecrübesizliğine bağlanmıştı. İlhâmi Paşa'nın imzaladığı sözleşme, doğurması muhtemel sakıncalar nedeniyle, hem Mısır Valisi hem de Bâbiâli tarafından hiç hoş karşılanmadı. Anlaşmanın kabul edilemeyeceği fikrinde olan ve vakit kaybetmeksizin tepkisini ortaya koyan Bâbiâli, İlhâmi Paşa'yı borçlu durumdan kurtarmanın yollarını aradı. Çözüm olarak paşanın sahip olduğu vapurlardan ikisinin Mısır donanmasına verilerek, oradan elde edilecek gelirin borçlarını ödemek için kullanılması önerildi. Ayrıca kendisine defalarca söylenmesine rağmen bir türlü borçlanmasının önüne geçilemediği anlaşılan İlhâmi Paşa'nın, bundan sonra yapacağı borçlarından Mısır valisinin de sorumlu olacağı ifade edildi. Ancak mesele bir hanedan damadının basit bir

⁴¹ BOA, İ. MTZ. (05), nr. 18/709, lef 1-9. Sözleşmenin tercümesi için bkz. BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO), nr. 375/68, lef 1, 3 Mayıs 1860/12 Şevval 1276.

⁴² Tefik Güran, *Osmanlı Mali İstatistikleri: Bütçeler (1841-1918)*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 2003, s. 8, 47-49.

⁴³ Arzu Terzi, *Bezmiâlem Valide Sultan*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018, s. 139, 300.

borçlanma davası olmanın çok ötesinde farklı bir mecraya doğru gittiğinden, konu oldukça önemsendi ve padişah anlaşmayı feshetmenin bir çaresinin bulunması için Reis Paşa, Kamil Paşa, hariciye, maliye ve hazine-i hassa nazırlarından bir komisyon kurulmasını irade etti⁴⁴. Zira sorun sadece tüccarların mensubu oldukları ülkelerin sefirleri ve Osmanlı Hükümeti arasında değil, Mısır valilerinin miras haklarının çerçevesinin belirlenmesi ile Osmanlı Devleti'nin oradaki hukukunun sınırları mânâsında da bambaşka bir noktaya ilerlemişti. Şöyle ki, komisyonun raporunda belirttiği üzere irsî hukuk kaidelerine göre Mısır valilerinin şahıslarına ait emval ve emlaki ile padişahın hükümetine ait olanların esasen ayrılması gerekmektedir. Zaten o güne değin Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve evladında olduğu gibi vârisler sadece babalarının şahsına ait olan emval ve emlaki üzerinde hak sahibi olmuşlardı. Keza İbrahim Paşa'nın evladı da aynı kaideye bağlı kalmış, İlhâmi Paşa'nın da babasının vefatıyla, babasının şahsî hazinesindeki nakdi, çiftlikleri, menkul ve gayrimenkulünü miras yoluyla aldığı varsayılmış, henüz almadığı varsa onların da tespiti ve üzerine geçirilmesi irade edilmişti. Ancak İlhâmi Paşa'nın tüccarlarla yaptığı anlaşma yoluyla kalkıştığı gibi babası zamanında yapılan demiryolu gibi yatırımlarda dahi hak iddia ederek, bunların kişiye ait adedilip, şahsî miraslarına geçirilmesinin dâvâ konusu yapılması, ileride Mısır'ın mülkiyetinin, dolayısıyla idaresinin tamamen Mısır valilerinin eline geçmesine yol açabileceğinden, söz konusu sözleşmenin Osmanlı Devleti açısından kabul edilebilir bir yanı olmadığı ısrarla ve önemle ifade edilmiştir⁴⁵. Derhal harekete geçen komisyon, Prusya, İngiltere ve Avusturya sefaretlerine yazdığı resmî yazı aracılığıyla, İlhâmi Paşa'nın borcuna karşılık adı geçen tüccarlarla yaptığı anlaşmada borcun sadece kendisinden talep edilebileceği argümanını öne sürerek, anlaşmanın Osmanlı Hükümeti nezdinde "*keenlemyekün*" yani, yok hükmünde olduğunu bildirmişlerdir⁴⁶. İlhâmi Paşa ile tüccarlar arasındaki bu sözleşme meselesi bir neticeye bağlanamadan paşanın âni vefatıyla borçlarının tespiti ve ödenmesi gibi son derece çetrefilli ve

⁴⁴ BOA, İ. MTZ. (05), nr. 18/709, lef 1-9.

⁴⁵ BOA, İ. MTZ. (05), nr. 18/710, lef 2-3-4, 4 Temmuz 1860/15 Zilhicce 1276; BOA, Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı (A. MKT. NZD), nr. 319/50, 28 Temmuz 1860/9 Muharrem 1277.

⁴⁶ BOA, İ. MTZ. (05), nr. 18/710, lef 1.

külfetli bir mesele Bâbiâli'nin omuzlarına yüklendi. Nitekim aşağıda değinildiği üzere öngörülen çekinceler gerçekleşmiş ve İlhâmi Paşa'nın vefatının ardından borçlarının kapatılması konusunda en büyük sorun Hermann Oppenheim ve ortaklarıyla yaşanmıştı.

2. VEFATI, MUHALLEFÂTI VE BORÇLARININ TESPİTİ

İşlerini halletmek ve hava değişimine ihtiyacı olduğu gerekçesiyle 1 Şubat 1860 tarihli izinle gittiği Mısır seyahatinden⁴⁷ yeni dönen İlhâmi Paşa, âniden hastalanmış ve birkaç gün içinde, 9 Eylül 1860/23 Safer 1277 Pazar gecesi İstanbul'da vefat etmişti. Paşa'nın naaşı aile kabristanına defnedilmek üzere hususî bir vapurla memleketi Mısır'a gönderildi⁴⁸. Babası Abbas Hilmi Paşa'nın da medfun olduğu İmam Şâfi yakınındaki aile kabristanına defnolundu. Vefat ettiğinde henüz yirmili yaşlarının ortasında olan paşanın mezar taşı kitabesinde, gençliğine vurgu yapan "*Azm-i ukbâ itdi vay İlhâmi Paşa genç iken*" ifadeleri yer almıştır⁴⁹. Vefatıyla İlhâmi Paşa'dan boşalan 60.000 kuruş (25.800 \$) maaşının yarısı yani, 30.000 kuruşu (12.900 \$), feriklik maaşına ilaveten, Münire Sultan'ın yeni eşi Damat İbrahim Paşa'ya tahsis edildi⁵⁰. Önceden paşaya ihsan buyrulan birinci ve ikinci rütbeden nişanlarının da geri alınması, teşrifat tarafından Meclis-i Vâlâ âzâsı Muhtar Beyefendi'ye bildirildi⁵¹.

⁴⁷ BOA, İ. DH, nr. 451/29831, 1 Şubat 1860/9 Receb 1276; BOA, İ. MTZ. (05), nr. 18/706, 5 Şubat 1860/13 Receb 1276; BOA, A. MKT. UM, nr. 399/15, 12 Şubat 1860/20 Receb 1276. Paşanın Mısır'a vardığı haberi için bkz. BOA, A. MKT. UM, nr. 398/45, 29 Şubat 1860/7 Şaban 1276.

⁴⁸ *Ceride-i Havadis*, nr. 1004, 11 Eylül 1860/25 Safer 1277; *Le Monde Illustré*, nr. 181, 29 Septembre 1860, s. 210.

⁴⁹ Mehmet Akkuş, "Kahire'deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler", *Vakıflar Dergisi*, XXII (1991), s. 407.

⁵⁰ BOA, A. MKT. MHM, nr. 209/5, 17 Şubat 1861/6 Şaban 1277.

⁵¹ BOA, A. MKT. MHM, nr. 200/50, 19 Kasım 1860/5 Cemaziyelevvel 1277. Âdet olduğu üzere İlhâmi Paşa'ya birinci rütbeden nişan verildiğinde, kendisindeki ikinci rütbeden nişanı teslim etmesi istenmişse (BOA, A. MKT. NZD, nr. 314/4, 2 Haziran 1860/13 Zilkade 1276) de muhtemelen veremeden vefat etmişti. O nedenle her iki nişan da üzerinde kalmış olmalıdır.

İlhâmi Paşa'nın vefatının ardından sıra asıl meseleye yani, İstanbul'daki mal varlığını belirlemek üzere terekesinin yazılması, sağlığında Sultan Abdülmecid'i "teessür" eden ve padişahın rızası dışında yaptığı fahiş borçlarının tespiti, ödenmesi ve eşi Münire Sultan'ın terekeden alacağı yasal hissenin ayrılmasına gelmişti. Paşanın âniden vefat etmesi üzerine borçlarına karşılık İstanbul'daki eşyalarının muhafazası ve borçlarının hesaplanması için hemen bu işe has bir komisyon kuruldu ve meselenin biran evvel neticelendirilmesi emredildi⁵². Komisyona Deâvî Nazırı Muhtar Beyefendi, Meclis-i Vâlâ âzâsından Arif Efendi, Mısır esbak mollası Şakir Efendi'nin kâtibi atandı⁵³ ve terekenin yazımı için Rumeli Kazaskeri görevlendirildi⁵⁴. İlhâmi Paşa'nın terekesinin tespiti için Mektubî-i Sadaret'ten Şevki Efendi görevlendirildi⁵⁵. Muhallefâtın kaydı işlemi esnasında paşanın vârislerini temsilen bir vekil tayin edilmesi gereği de Mısır valisine bildirildi⁵⁶. Yapılan incelemelere göre İlhâmi Paşa'nın 120.000 kese⁵⁷ yani, 60.000.000 kuruş (30.600.000 \$) civarında fâhiş bir borcu vardı⁵⁸. Fransız basınına göre ise paşanın borcu 10.000.000 frank yani, yaklaşık 50.000.000 kuruş idi. Buna rağmen söz konusu devasa

⁵² BOA, Sadaret Amedi Kalemi Evrakı (A. AMD), nr. 93/31, lef 2, 25 Eylül 1860/9 Rebiülevvel 1277; BOA, Hariciye Nezareti Mütenevvia Kısmı (HR. MTV), nr. 109/38, lef 1, 27 Ağustos 1870.

⁵³ BOA, A. MKT. NZD, nr. 324/51, 14 Eylül 1860/27 Safer 1277; BOA, A. MKT. NZD, nr. 324/80, 14 Eylül 1860/27 Safer 1277.

⁵⁴ BOA, İ. MTZ. (05), nr. 19/719, lef 2, 10 Ocak 1861/27 Cemaziyelâhır 1277; BOA, A. MKT. MHM, nr. 760/29, 17 Ocak 1861/5 Receb 1277. Mısır Valisi ile paşanın terekesi hakkında yapılan yazışmalar ve çeşitli nedenler önceden bir iki ay zarfında bitirileceği ifade edilen İlhâmi Paşa'nın terekesinin yazımını geciktirmişti. Bu gelişmeler yaşanırken, paşanın terekesini yazmakla görevli Rumeli Kazaskeri'nin görev süresi dolmuştu. Ancak hem işin tamamlanması hem de kendisinin bu işten sağlayacağı gelirin kesilip, mağdur olmaması için vazifesine devam etmesi uygun görüldü (BOA, İ. MTZ. (05), nr. 19/719, lef 1, 6 Ocak 1861/23 Cemaziyelâhır 1277; BOA, İ. MTZ. (05), nr. 19/719, lef 2, 10 Ocak 1861/27 Cemaziyelâhır 1277; BOA, A. MKT. NZD, nr. 338/11, 5 Ocak 1861/22 Cemaziyelâhır 1277).

⁵⁵ BOA, A. MKT. NZD, nr. 330/77, 13 Kasım 1860/28 Rebiülâhır 1277.

⁵⁶ BOA, A. MKT. UM, nr. 427/13, 13 Eylül 1860/26 Safer 1277.

⁵⁷ "1 kese=500 kuruş" (Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 1225).

⁵⁸ BOA, İ. MTZ. (05), nr. 19/714, lef 1.

meblağın, paşanın mülkünden elde edilecek tek bir gelire ve birkaç ay zarfında ödenebileceği mübalağalı bir üslupla haberde kamuoyuna duyurulmuştu⁵⁹. Komisyon da paşanın terekesinin borçlarını karşılayacağını öngörmüştü⁶⁰. Yirmili yaşlarda dahi bu kadar büyük bir borca girilmiş olması, Osmanlı ve Mısır hanedan üyeleri arasında görülen israf olgusu ve lüks düşkünlüğünü ortaya koyması bakımından önemlidir.

Borcun bir an evvel kapatılmasını arzu eden padişah, paşanın emlakinin büyük oranda Mısır'da olmasından dolayı, meselenin oradan halledilmesini emretmişti⁶¹. İlhâmi Paşa'nın evlatlarıyla mirasından şer'i olarak hissedar olanların bundan yararlanabilmeleri için öncelikle Mısır'daki konaklarının, fabrika ve emlakinin maddî değerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Akabinde bunların Mısır valisine aldirılarak, borcun kendisine tahviliyle, İlhâmi Paşa'nın Mısır'daki emlakinden borçlarının ödenmesi planlanmıştı. Borçlar kapatıldıktan sonra paşanın metrukâtından bir bakiye kalırsa, onların da şer'i kaideler gereğince yasal vârislerine "*aynen ve bedelen*" taksim edileceği ifade edildi⁶². Ayrıca İlhâmi Paşa'nın Avrupa'dan sipariş ettiği fakat muhtevası belirtilmeyen Galata gümrüğünde tutulan yüz elli altı sandık eşyasının tereke komisyonuna teslim edilmesi Muhtar Beyefendi tarafından Gümrük Nezaretine bildirildi⁶³.

Yapılan çalışmaların ardından İlhâmi Paşa'nın İstanbul'daki muhalefâtı ve borçları Mısır kapı kethüdası başkanlığındaki hususî komisyonda şer'i kaidelere göre tespit edilip, yazıldı ve çıkan borçları belirlenip, ödenerek hesapları kapatılıp, defterin bir nüshası da Mısır'a gönderildi⁶⁴. Buna göre İlhâmi

⁵⁹ *Le Monde Illustré*, nr. 181, 29 Septembre 1860, s. 210. O yıllarda 1 Frank, 5 kuruşa tekabül etmekteydi (Serap Sunay, *Damat Mehmed Ali Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Mücadelesi*, s. 386).

⁶⁰ BOA, İ. MTZ. (05), nr. 19/714, lef 1.

⁶¹ BOA, A. AMD, nr. 93/31, lef 2, 25 Eylül 1860/9 Rebiülevvel 1277; BOA, İ. MTZ. (05), nr. 19/716, lef 1; BOA, İ. MTZ. (05), nr. 19/716, lef 2, 26 Eylül 1860/10 Rebiülevvel 1277.

⁶² BOA, İ. MTZ. (05), nr. 19/714, lef 1; BOA, İ. MTZ. (05), nr. 19/714, lef 2, 12 Eylül 1860/25 Safer 1277.

⁶³ BOA, A. MKT. NZD, nr. 350/6, 28 Nisan 1861/17 Şevval 1277; BOA, A. MKT. MHM, nr. 219/33, 16 Mayıs 1861/6 Zilkade 1277.

⁶⁴ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 7b.

Paşa'nın İstanbul'daki terekesinin toplam değeri 11.533.957 kuruş (5.882.318 \$) olarak hesaplanmıştı. Bu meblağdan 11.518.159,5 kuruşu (5.874.261 \$) terekedeki mallardan, 137,5 kuruşu (70 \$) satılan taş bedelinden ve 15.660 kuruşu (7.986 \$) da sergi faizinden elde edilmişti. Bu meblağın büyük bir kısmı yani, 8.595.058,5 kuruşu (4.383.480 \$) paşanın borçlarını teşkil etmişti⁶⁵. Oysa paşa vefat ettiğinde elbisesinin cebinden sadece 2.480 kuruş (1.265 \$) nakit para çıkmıştı⁶⁶.

Tablo 1: İlhâmi Paşa'nın Terekesi Hesabının Özeti Gösterir Liste⁶⁷

Hülâsa		
Kuruş		
11.533.957	Ber-mantûk-ı defter emvâl-i tereke	
	Kuruş	
	8.595.058,5	Ber-mûceb-i defter-i düyûn
	761.895	Ber-mûceb-i defter-i masârif
<u>-9.356.953,5</u>		
2.177.003,5		
	Kuruş	
	1.000.000	Sergi olarak Mösyö Oppenheim âdemi Albert tarafına verilen
	330.000	Kaime olarak Mösyö Albert tarafına verilen
	23.752	Sergi olarak yine mûmâ-ileyh tarafına verilen
	130.000	Kasr semeninden gayr-i ez makbûz mûmâ-ileyh yedinde kalan
<u>-1.483.752</u>		
693.251,5		

⁶⁵ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2-3.

⁶⁶ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 5b.

⁶⁷ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 3.

	Kuruş		
	143.723	Râşid Efendi zimmetinde <i>Gayr-i ez tahsîl</i>	
	100.000	Mustafa Paşa zimmetinde <i>Nâ-tahsîl</i>	
	30.000	Kürd Osman zimmeti <i>Nâ-tahsîl</i>	
	261.006,5	Emvâl-i tereke meyânında olan sergi	
	74.879	Esmân-ı eşyâdan bakıyye <i>müteferrik-i zimem</i>	
	<u>-609.608,5</u>		
	83.643		
	Kuruş	Komisyonada Emeği Geçen Zikr-i Atî Kesâna Vukû' Bulan İş'âr Üzerine Münâsib Görülen İkrâmiye	
	14.298	Tahsildâr Hasan Efendi'ye 5.000 kuruş, Kâmil Efendi'ye 9.298 kuruş cem'an verilen	
	12.257	Tahsildâr Hurşid Ağa'ya 4.757 kuruş, kapu çukadârına 7.500 kuruş cem'an verilen	
	5.000	Konak bekçisine	
	15.500	Asafî Efendi'ye	
	20.000	Arabî kâtibine	
	25.000	Komisyonada bulunan tereke kitâbetine me'mûr efendiye	
	91.555		
	<u>-45.111</u>	Ale'l-hesâb verilen ikrâmiye	
	46.444		
		Kuruş	
		[Ale'l-hesâb]	
		5.000	Hasan Efendi'ye
		9.298	Kâmil Efendi'ye
		4.757	Hurşid Ağa'ya
		7.000	Kapu çukadârına
		2.880	Bekçiye
		+16.176	Arabî kâtibine
		45.111	

-45.111	
38.532	
<u>-34.762</u>	Sarrâf ma'rifetiyle mevcûd kavâimi nakde tebdilde ve tahsilâtda görünen hüsrân
3.770	Mevcûd
Dâmâd-ı hazret-i şehriyârî İbrâhim İlhâmî Paşa merhûmun muhallefâtı defterinin işbu hulâsası muhallefât-ı merhûm müşûrun-ileyhin tahrîr ve tesviyesine bâ-irâde-i seniyye me'mûr olan komisyon cerîdesinde olan mukayyidine tatbîkan ihrâc ve tahrîr kılınmıştır. (Mühür)	

Belli ölçütlere göre kıyaslamadan anlamlandırmanın zor olduğu bu meblağları bazı örneklerle izah etmek yerinde olacaktır. Meselâ paşanın vefat ettiği sene askeriyeden emekli vefat eden bir kimsenin boşta kalan 48 kuruş (24,5 \$) maaşı, verdikleri arzuhale binaen ardında bıraktığı eşi ve yetimlerine tahsis edilmişti⁶⁸. Aktif vazifede olanlardan örneğin muhacirlerin nüfus sayımları için görevlendirilen memurlara 500 kuruş⁶⁹ (255 \$); Erzurum'a beytülmal memuru tayin edilen memura ise 200 kuruş (102 \$) maaş ödenmişti⁷⁰. Bahsi geçen misallerin yanında görece standartların üzerinde olan eski sadrazamlardan Rauf Paşa'nın maaşı ise 72.975 kuruştur⁷¹ (37.217 \$). Bu durumda, İlhâmî Paşa'nın sadece İstanbul'daki terekesinin toplamı olan 11.533.957 kuruş⁷² (5.882.318 \$), 48 kuruştan (24,5 \$) yaklaşık 240.000'den fazla yetimin ve 200 kuruştan (102 \$) yaklaşık 57.500'den fazla memurun bir aylık maaşlarına karşılık gelmekteydi. Bu durumda İlhâmî Paşa'ya zamlı olarak tahsis edilen 75.000 kuruş (33.750 \$) maaşı⁷³, sembolik kaldığı gibi borçlarının yanında âdeta cep harçlığı mesabesindeydi. Peki, terekesine göre zengin kabul edilenlere kıyasla nasıl bir tablo ortaya çıkmaktaydı? 1860'lı yıllarda

⁶⁸ BOA, A. MKT. NZD, nr. 304/17, 3 Şubat 1860/11 Receb 1276.

⁶⁹ BOA, A. MKT. NZD, nr. 305/59, 17 Şubat 1860/25 Receb 1276.

⁷⁰ BOA, MVL, nr. 594/97, 5 Şubat 1860/13 Receb 1276.

⁷¹ BOA, A. MKT. MHM, nr. 191/19, 9 Ağustos 1860/21 Muharrem 1277.

⁷² BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 7a, lef 3.

⁷³ BOA, İ. DH, nr. 400/26491, 27 Mart 1858/11 Şaban 1274.

terekesinin değeri 15.000 kuruş (7.650 \$) olanın zengin kabul edildiği⁷⁴ durumda ise, kabaca yapılacak bir hesaba göre paşanın 60.000.000 kuruş (30.600.000\$) tahmin edilen borçlarının toplamı Osmanlı topraklarında yaşayan yaklaşık 4.000 zenginin mal varlığına; sadece İstanbul'daki terekesinin maddî değeri ise yaklaşık 768 zenginin servetine tekabül etmektedir. Peki, son derece şatafatlı ve hiçbir masraftan kaçınılmadan yapılan hanedan merasimlerine nispetle durum nasıldı? Bu konuda pek çok örnek mevcut olmakla birlikte, İlhâmi Paşa'nın vefatına yakın tarihte 1862'de dünyaya gelen Sultan Abdülaziz'in ilk kızı Saliha Sultan'ın doğumunda, diğer kardeşleriyle kıyaslanamayacak kadar gösterişli, dillere destan bir vilâdet merasimi gerçekleştirilmiş ve yaklaşık 10.990.682 kuruş (5.275.527 \$) harcanmıştı⁷⁵. Bunların dışında İlhâmi Paşa'nın fâhiş borçlarının mensubu bulunduğu zümredeki diğer mevkidaşlarının harcamalarına göre durum nasıldı? Örneğin Âdile Sultan'ın eşi Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa'nın (1813-1868) borcu 10.509.718,5 kuruş (5.570.151 \$) idi⁷⁶. Keza Atiyye Sultan'ın eşi Tophane-i Âmire Müşiri Ahmed Fethi Paşa'nın (1801-1858) da vefatından sonra yapılan uzun hesaplamalar neticesinde "*duyun-ı külliye*" olarak nitelendirilen borcunun yaklaşık 13.615.500 kuruş (6.126.975 \$) olduğu anlaşılmıştı. Söz konusu meblağ ise devletin 1858-59 tarihine ait tahmini devlet bütçesinin yaklaşık % 1,2'si gibi ciddi bir orana tekabül ediyordu⁷⁷. Hanedan damadı olmamakla birlikte, hariciye nazırlığı ve sadaret gibi mühim mevkilerde bulunan dönemin önde gelen aktörlerinden Âlî Paşa'nın (1814-1871) da vefatından sonra 105.000 lira (5.670.000 \$) borcu olduğu ortaya çıkmıştı⁷⁸. Bu örneklerle İlhâmi Paşa'nın fâhiş borçları kıyaslandığında arada yaklaşık 5-6 kat fark olduğu görülmektedir. Söz konusu örneklem gurubu İlhâmi Paşa'nın tahayyül sınırlarını zor-

⁷⁴ Fatih Bozkurt, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2011, s. 102.

⁷⁵ Serap Sunay, "Bir Sultan İki Merasim: Saliha Sultan'ın Doğumu ve Düğünü", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 44, İstanbul 2020, s. 147, 171.

⁷⁶ Serap Sunay, *Damat Mehmed Ali Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Mücadelesi*, s. 107.

⁷⁷ Serap Sunay, "Bir Hanedan Damadının Yaşam Tarzı ve Standardı: Ahmed Fethi Paşa'nın Terekesi", *Belleten*, LXXXIV/300, Ağustos 2020, s. 757-759.

⁷⁸ Serap Sunay, "Bir Sadrazam Konağının Değişim ve Dönüşümü: Mercan'da Âlî Paşa Konağı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXV/1, 2020, s. 271.

layan zenginliğini ve borçlarının muazzamlığını net bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. İlhâmi Paşa'nın terekesinin satış işlemleri dahi başlı başına büyük bir masraf kalemidir ve 761.895 kuruşu (388.566 \$) bulmuştur ki böylece paşanın terekesindeki borçları ve masrafları toplam 9.356.953,5 kuruş (4.772.046 \$) ulaşmıştır⁷⁹. Paşanın terekesini tespit için tesis edilen komisyonun harcamaları şu kalemlerden ibarettir:

Tablo 2: İlhâmi Paşa'nın Terekesini Tespit İçin Kurulan Komisyonun Yaptığı Masrafları Gösterir Liste⁸⁰

Komisyon Ma'rifetiyle Vukû' Bulan Masârif	Kuruş
Hasbe'l-icâb istikrâz ve ba'd-ı edâ olunan ma'lûmül-mikdâr lira fâizine	120.730
Mısır'a i'zâm olunan gulâmların navul sefinelerine	15.140
Mu'ahharan gelen mobilya sandıklarının navul sefinelerine	13.855
Bir müddetçik komisyon tahrîrât kitâbetinde istihdâm olunan Şevki Efendi'ye	7.500
Bey' olunan hayvanât için resm-i ihtisâb	2.950
Şehzâdebaşı Konağı duvarı ta'mirine	2.341
Mobilya makasdârı Lodo'ya bir aylık ma'âş	3.375
Sepetçi Köşkü me'mûru Ali Efendi'ye bahşîş	1.554
Tahsildârların müteferrik masraflarına	5.950
Fenerbağçesi'ndeki kasr ve arâzinin tanzîm-i harîtasına	4.591
Râşid Efendi zimmetinde olan akçe için harc-ı i'lâm	3.650
Mehmed Ali Kapûdân'a Mösyo Albert yediyle ikrâm	2.440
A'mâ tulumbacısı Mustafa Ağa'ya ikrâm	1.250
Eşyâ bekleyen kavvaslara bahşîş	1.838,5
Hazîne bekçisine ve ikinci Mustafa kavvasa bahşîş	1.200
Gulâm Rıza ve Kûsâdi ve Şevket ve Sâdık'a harçlık	1.700
Deve kuşu gönderen Hacı Mehmed'e ve vapur kapûdânına bahşîş	500
Eşyâ naklinde hamâliye ve ma'vna ücretine	454,5
Hakkâk Dema'ya, Ayvaz Artin'e	580

⁷⁹ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2-3.

⁸⁰ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 6b-7a.

Yangın çerçesine, kassâb Osman'a, çilingire	496
Yekûn	+192.095,5
Baytar Mustafa Ağa'ya ve Frenk baytarına	649.5
Şevket Bey'e ve kilerci arkadaş Şerif Mehmed Ağa'ya	462
Haffâf Halîl Efendi'ye ve sebzeçi Nikola'ya	280
Konak kirâsiçün kontorato rüsûmuna	405
Yekûn	193.892
Tereke-i merhûm-ı müşârun-ileyhin tahrîr ve tesviyesi bâ-evrâk-ı seniyye uhdesine muhavvel olan sudûr-ı izâmdan Zeki Efendi merhûm tarafından bi'l-istîzân verilen resm	204.000
Tereke-i merhûm-ı müşârun-ileyh vülâtı olan Mîrî Dellâlbaşı Hacı Muhtar Bey'e verilen dellâliye	152.000
Komisyonunda bulunan İzmirli Minas Efendi'ye vukû' bulan emr ü iş'âr üzerine verilen ikrâmiye	100.000
Komisyon Arabî kâtibi Fahri Efendi'ye sene [12]82 Rebiülevvel gâyesine değin şehri 750'şerden 61 ayda verilen mâ'aş	45.350
Komisyon kapuçukadârı ve tahsildârı Hurşid Ağa'ya müddet-i mezkûr zarfında şehri 500'den verilen mâ'aş	30.500
Hisar arsası bekçisi Ahmed Ağa'ya müddet-i ma'lûmede verilen mâ'aş ve ta'yînât-ı bahâ	12.496
Konak bekçilerine müddet-i ma'lûmede verilen mâ'aş	21.298
Fenerbağçesi'ndeki arâzî bekçisi Hırvat'a verilen mâ'aş	1.470
Konak icâresi vakfı tarafına	168
Hurşid Ağa'nın bâ-pusula masrûfu	321
Yekûn	761.895

Bir taraftan paşanın terekesi ve borçlarını belirleme çalışmaları devam ederken bir taraftan da alacaklılar harekete geçmişlerdi. Farklı milletlerden esnaf, kuyumcu, tüccar, doktor, eczacı, berber, terzi, işlemeci, saatçi, sebzeçi, aşçı, arabacı, marangoz gibi çeşitli hizmet erbabı kimseler İlhâmi Paşa'dan

alacaklı oldukları iddiasıyla peşi sıra ilgili mercilere başvurularını yapmışlardı⁸¹. Söz konusu başvurular komisyonca incelenmeye başlandı. Titiz bir çalışma yürüten komisyon, paşanın borçlu olduğu kimselerin alacaklarına istinaden, fırsattan istifade, fâhiş meblağlar talep etmelerinin önüne geçmeye çalıştı. Komisyon şüpheli gördüğü durumlarda paşanın hesap defterlerini inceleyip, alacak iddiasında bulunanların burada kayıtları var mı diye kontrol etmiş, bazı durumlarda ise dairesi halkına sormuştu. Örneğin paşanın gül ağacından el işi imal edilen kütüphanesi gibi tam değeri takdir ve tahmin edilemeyen eşya için yapılacak kıymet takdiri için bir hayli mesai harcanmıştı. Sonuç olarak bu iş için ya İstanbul'dan güvenilir ve ehil kimselerin görevlendirilmesi ya da kütüphanenin Paris'e gönderilmesi fikri ortaya atılmıştı. Yapılan tahkikat neticesinde İlhâmi Paşa'nın Avusturyalı marangoza özel olarak sipariş ettiği gül ağacı, maundan ve direkleri oymalı "*nâdide*" kütüphanesi bedeli olarak 176.000 kuruş (89.760 \$) belirlenmiş ve daha önce

⁸¹ Bunlardan bazıları için bkz. Avusturyalı Frans Payer'in alacak talebi için bkz. BOA, HR. MKT, nr. 360/9, 19 Aralık 1860/5 Cemaziyelâhır 1277; Kuyumcu Petraki ve ortaklarının paşanın terekesinden alacak talepleri için bkz. BOA, A. MKT. NZD, nr. 339/24, 11 Ocak 1861/28 Cemaziyelâhır 1277; Yunanlı Zeytun Kalanberi Kalfa'nın alacak iddiası için bkz. BOA, HR. MKT, nr. 364/94, 26 Ocak 1861/14 Receb 1277; Avusturyalı tabip Bardo'nun, tedavi bedeli olarak paşadan alacağına tahsili talebi için bkz. BOA, HR. MKT, nr. 368/63, lef 2, 19 Şubat 1861/8 Şaban 1277; İngiltereli berber Nicola Tocinco'nun paşanın terekesinden alacağına tahsili talebi için bkz. BOA, HR. MKT, nr. 375/15, 28 Nisan 1861/17 Şevval 1277; İlhâmi Paşa'nın Fener'deki emlakinde çalışan İtalyalı Kandiro Çakoli'nin paşadan maaşı ile ağaç ve çiçek bedeline mukabil alacak iddiası için bkz. BOA, HR. MKT, nr. 388/64, 16 Eylül 1861/11 Rebiülevvel 1278; İlhâmi Paşa'nın mirahoru Hacı Yakub Ağa'nın alacak iddiası için bkz. BOA, HR. MKT, nr. 392/68, 23 Kasım 1861/20 Cemaziyevvel 1278; Yıldızcı Yanko'nun İlhâmi Paşa ve onun emriyle kethüdası için yaptığı aynalar ve sair yıldızlı eşya bedeli olarak 38.000 kuruş (19.380 \$) talebi için bkz. BOA, Meclis-i Vâlâ (MVL), nr. 388/31, 6 Nisan 1862/6 Şevval 1278; İngiltereli Nicola Noçinçe'nin İlhâmi Paşa'dan alacağına dair İngiltere sefirinin talebi için bkz. BOA, HR. TO, nr. 238/50, lef 1, 11 Temmuz 1861/3 Muharrem 1278; Mesrob kumpanyasının İlhâmi Paşa'dan alacağı için bkz. BOA, A. MKT. NZD, nr. 435/6, 21 Temmuz 1862/23 Muharrem 1279; Avusturyalı Gronber'in İlhâmi Paşa'nın tasviri ile sipariş ettiği saat ve altın kordon bedelinin terekesinden talebi için bkz. BOA, HR. MKT, nr. 409/25, 31 Ağustos 1862/19 Ağustos 1278; Avusturyalı Nardo isimli tabibin tıbbiye ve saireden dolayı İlhâmi Paşa'dan 53.400 kuruş (27.234 \$) alacağı olduğu hakkında bkz. BOA, HR. MKT, nr. 500/98, lef 1, 6 Kasım 1864/25 Teşrinievvel 1280 (bu evrakta Bardo şeklinde yazılmıştır); BOA, HR. MKT, nr. 584/80, 5 Ağustos 1867/24 Temmuz 1283.

ödenen 1.000 lirası (51.000 \$) dışında kalan kısmının ödenmesi yolunda karar alınmıştı⁸². Nitekim paşanın terekesinden adı geçen Kütübhânci Sifelder'e 65.000 kuruş (33.150 \$) ödendiğini takip edebilmekteyiz⁸³. Keza Yunan tebasından Kokola Hanım'ın İlhâmi Paşa'nın vapurlarından birisinde kaybolan bir sandık eşyasına mukabil⁸⁴ alacağı olan 6.000 kuruş (3.060 \$) paşanın terekesinden ödenmişti⁸⁵. İşi sıkı takip eden paşanın terekesini tespitle görevli komisyon, her başvuruyu da kabul etmemişti. Örneğin Mısır askerlerinden Hacı Hasan Bey'in önceden kesilip, telef olan kereste bedelini paşanın terekesinden talebi⁸⁶ üzerine yapılan tahkikatta kerestelerin mahalli hükümet için kesildiği ve hesabının da önceden görüldüğü ortaya çıkınca, kendisine paşanın terekesinden bir alacağı olmadığı ifade edilmişti⁸⁷.

İlhâmi Paşa'nın terekesinde yer alan önemli borç kalemlerden birisi de kadim bir gelenek olduğu üzere, Münire Sultan'a ait olan 500.500 kuruş (280.500 \$) mihr-i müeccel bedeliydi. Bunun dışında paşanın ve annesinin ikametgâhlarına ait birtakım masraflar ve personele verilen maaşlar toplam 491.047,5 kuruşu (25.065 \$) bulmuştu ve terekesinden tahsil edilmişti. Ayrıca müşterek hesaplar adı altında 131.614,5 kuruş (67.124 \$) ödeme yapılmıştı. İlhâmi Paşa'nın kuyumcu Lokeng Bâzîrgân'a 377.059 kuruş (192.300 \$), kuyumcu Mesrob'a 250.000 kuruş (127.500 \$), kuyumcu Çobanoğlu Mardiros'a 128.000 kuruş (65.280 \$), kuyumcu Tanazoğlu Pozant'a 34.000 kuruş (17.340 \$), kuyumcu Şişman Kırkor'a 17.799 kuruş (9.077 \$), kuyumcu Yorgaki'ye 8.200 kuruş (4.182 \$) olmak üzere toplam 815.058 kuruş (415.680 \$) tutarında, terekesinin yaklaşık on dörtte birine tekabül eden bir oranda borcu vardı. Bunun dışında terzilere 45.246 kuruş (23.075 \$) ve çamaşırcıbaşı Mâhir Efendi'ye 29.000 kuruş (14.790 \$) olmak üzere toplam 74.246 kuruş (37.865 \$) borcu olan⁸⁸ İlhâmi Paşa'nın giyim-kuşam konusuna da özenli ve meraklı olduğunu, bu uğurda tereddütsüz para harcadığını söylemek mümkündür.

⁸² BOA, HR. MKT, nr. 376/96, lef 1, 8 Mayıs 1861/27 Şevval 1277; BOA, HR. MKT, nr. 376/96, lef 2, 27 Kasım 1860/13 Cemaziyelevvel 1277.

⁸³ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 6b.

⁸⁴ BOA, HR. MKT, nr. 355/24, 13 Kasım 1860/28 Rebiülâhır 1277.

⁸⁵ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 6b.

⁸⁶ BOA, A. MKT. NZD, nr. 361/52, 6 Ağustos 1861/29 Muharrem 1278.

⁸⁷ BOA, A. MKT. NZD, nr. 363/91, 20 Ağustos 1861/13 Safer 1278.

⁸⁸ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 5b-6b.

İlhâmi Paşa'nın şahsî borçlarının dışında, *Baroness Tecco* adlı vapurunun bir deniz kazası neticesinde Hazine-i Hümayun kumpanyası vapurlarının edevat, levazımat ve kömürlerini taşıyan *Eser-i Cedid* vapurunu batırmasından doğan bir tazminat borcu vardı. Paşanın sağlığında yaşanan bu hâdisede, pek çok kez zararın tarafından tazmin edilmesi yolunda karar çıkmışsa⁸⁹ da iş vefatından sonraya kalmıştı. Bahriye kaideleri gereğince meydana gelen zararın tekne bedeli olan 1.500 lira (76.500 \$) ile içerisindeki maden kömürü, alet-edevat ve çeşitli eşyalar için ödenmesi gereken 408.022 kuruşun (208.091 \$) üçte ikisinin İlhâmi Paşa'nın terekesinden, kalan üçte birinin de Hazine-i Hassa Kumpanyası'ndan tazmini talep edilmişti⁹⁰. Konu, paşanın terekesini tespitle görevli komisyona bildirildi. Bu arada, yeniden bir kıymet takdiri yapıldı ve *Eser-i Cedid*'in teknesi bedelinden yıpranma payı olarak her sene için % 5 düşüldükten sonra kıymeti 860 liraya (43.860 \$) indirildi. Yeni hesaplama göre toplam 500.070 kuruş (255.036 \$) olan borcun İlhâmi Paşa'ya ait üçte ikisinin terekeden ödenmesi talep edilmişti. Ancak geçmişe matuf eşyaların bedelinin hakiki değerinin tam olarak bilinemeyeceği ve bu şekilde afakî bir meblağın alınmasının şer'i kaidelere uygun olmayacağı gerekçesiyle, tazminatın tamamına mukabil terekeden 150.000 kuruş (76.500 \$) tahsil edilmesi uygun görüldü. Eşyaların gerçek bedelinin belirlenip, fazlasının çıkması durumunda ise paşaya düşen kısmının terekesinden, diğer kısmının da kumpanyadan tahsili kararlaştırıldı⁹¹. Bahsi geçen 150.000 kuruş (76.500 \$), paşanın terekesinden "*Hazîne-i Hâssa cânibine berây-ı tazmîn debboy*" kaydıyla ödendi⁹². Paşanın alacaklıları ve terekesinden tahsil edilen borçlarının meblağı ise şöyledir:

Tablo 3: İlhâmi Paşa'nın Alacaklılarını Gösterir Liste⁹³

MUFREDAT-I DUYÜN	Kuruş	MUFREDAT-I DÜYÜN	Kuruş

⁸⁹ BOA, A. MKT. MHM, nr. 182/90, 12 Mayıs 1860/21 Şevval 1276; BOA, A. MKT. MHM, nr. 194/25, 6 Eylül 1860/19 Safer 1277.

⁹⁰ BOA, A. MKT. MHM, nr. 196/7, 24 Eylül 1860/8 Rebiülevvel 1277; BOA, A. MKT. NZD, nr. 324/79, lef 1, 16 Eylül 1860/29 Safer 1277; BOA, A. MKT. NZD, nr. 324/79, lef 2, 16 Eylül 1860/29 Safer 1277; BOA, A. MKT. NZD, nr. 324/79, lef 5, 1 Mayıs 1860/10 Şevval 1276; BOA, A. MKT. NZD, nr. 324/79, lef 6, 16 Eylül 1860/29 Safer 1277.

⁹¹ BOA, A. MKT. NZD, nr. 361/63, 27 Temmuz 1861/19 Muharrem 1278; BOA, A. MKT. NZD, nr. 363/56, 21 Ağustos 1861/14 Safer 1278.

⁹² BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 6a.

⁹³ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 5b-6b.

Deyn-i mihr-i mücceli'l-sultân Aliyyetü'ş-şân	500.500	İşlemeci Ohannes	288.000
Deyn-i ma'âşât ve ba'zı masârifât-ı dâire-i merhûm-ı müşûren-ileyh <i>Bâ-defter-i kethüdâ</i>	215.799	Tütüncü Kosti	475
Deyn-i ma'âşât ve ba'zı masârifât-ı dâire-i vâlîde-i merhûm-ı müşûren-ileyh <i>Bâ-defter-i Şekib Bey</i>	275.248,5	Mana ve Nikola ve sebzeçi İstefan	16.000
Deyn-i masârifât-ı müstereke	131.614,5	Yunanlı sandalyeci Yorgi	12.950
Deyn-i Yozgânî Eyüb Efendi	117.500	Fincancı kanbur Ohannes	10.000
Deyn-i Omer Vâsıf Efendi	25.000	Fransalı berber Diva	1.000
Deyn-i câmeşuyûcubaşı Mâhir Efendi	29.000	Terzi Nezaret	1.000
Deyn-i Haydar Efendi	15.000	Kehribâcı Sarrâcoğlu Agop	10.000
Deyn-i Mehmed Kâmil Efendi	10.000	Kuyumcu Tanazoğlu Pozant	34.000
Deyn-i Hisarcı Nazlızâde Mustafa Ağa	7.176,5	Kuyumcu Çobanoğlu Mardiros	128.000
Deyn-i Yağlıkçı Hasan Ağa	7.000	Eczâcı Anşataşiyadi Yorgaki	1.800
Ara Toplam	1.333.838[,5]	Prusyalı sarrâc Luligot	30.000
Deyn-i Arpacı Mehmed Ağa	3.500	İşlemeci Tüysüzoğlu Liguliyar	13.162,5
Deyn-i Muytâb Mehmed Ağa	3.403,5	Nemçeli hekîm Meczi ve hekîm Sarı Kostaki	10.975
Deyn-i Kapı çukadârı Mahmûd Efendi	2.150	İngiltereli marangoz Yosef	69.000
Deyn-i Dîvân kâtibi Sa'îd Bey	1.935	Sardunyalı lokantacı Civani	13.500

Deyn-i aşçıbaşı Bolulu Mehmed Ağa	1.900	Sardunyalı hekim Cezri	3.000
Deyn-i sepetçi Mustafa Ağa	1.500	Ara Toplam	2.735.713
Deyn-i saksıcı Hacı Bekir Ağa	1.350	Yunanlı Kalyandi Kalfa	36.807,5
Çadircı Ahmed Necib Ağa	347,5	Yunanlı Yorgi Kalfa	2.500
Es'ad Efendi	179.000	Frenk hocası Dersoni	25.000
Hazîne-i Hâssa cânibine berây-ı tazmîn debboy	150.000	Mösyö Albert	177.102
Prusyalı sa'âtçi Merkel	1.100	Kuyumcu Lokeng Bâzîrgân	377.059
Fransalı tuhafçı Perşiron	45.170	Arabacı Mekin Helm	9.240
Mücellid Sırpılı Frakman	6.975	Mu'allim Peçini	1.107
Arabacı İmlor Şerer	7.000	Prusyalı Farlobasıt	1.350
İngiltereli faytoncu Petri	10.370	Baytar Loreş	14.187
Yunanlı körükçü Kiryak Bakula	20.900	Hekim Marko Paşa	12.500
İngiltereli Koçaş Hilcems	44.074	Kuyumcu Mesrob	250.000
Nemçeli terzi Şarlo	27.196	Oppenheim'in âdemi Mösyö Albert ma'rife- tiyle gemilerin fûrûh- tuna değin bâ-defter masrûf	2.243.141
Şapçı Canaki	28.000	Ara Toplam	5.585.706,5
Kuyumcu Şişman Kırkor	17.799	<i>Mûmâ-ileyh Albert'in komisyondan sipâriş olunarak verdiği düyûn</i>	
Kilerci Kırkor	35.232	Bonal Bâzîrgân'a <i>mo- bilya akçesi</i>	1.475.319,5
Nemçeli arabacı Karlo Hay- dini	9.000	Makasdâr Lodo'ya <i>Ma'âşından</i>	17.084,5
Arabacı Prusyalı Ferdinan Kelr	52.000	Makasdâr-ı merkûma <i>Bir aylık ma'âş</i>	4.050

Kuyumcu Yorgaki	8.200	Merkûmun harcırahı ve ikrâmiyesi	5.570
Tuhafçı Eci Kosti	4.300	Dematos Bâzîrgân Kõmiür bahâsından	36.473,5
Tuhafçı Dimitri Çevle	6.200	Hanson Bâzîrgân Kam-biyal için	257.528,5
Terzi Agasi	6.200	İtalyalı Çikola'ya	1.240
Hekim Zografos	27.750	Amerikalı Rodo'ya	33.555
Ulahlı tuhafçı Dimitri Alaymini	15.500	Sonradan gelen iki sandık mobilya için masraf	6.114,5
Eczâci Yorgi	2.000	Fransalı berbere	8.000
Yazmacı Avadis	3.500	Kütübhânci Sifelder'e	65.000
İranlı terzi Artin	2.150	Vapurda sandığı zâyî' olan Madam Kokola'ya	6.000
Eczâci Delasode	5.100	Merhûm-ı müşârun-ileyhin vâlidesi Kadın Efendi'nin deyniçün	401.760
Hekim Salvator	900	Vapurların ba'zı masârif ve bakıyye me'mûr ma'âşına	35.383
Fransalı terzi Meyer	8.700	Vapurların fûrûhtunda simsâre	28.373,5
		Genel Toplam	8.595.058,5

İlhâmi Paşa'nın alacaklıları arasında en dikkat çekeni Mısır'daki çiftlik ve emlakinin idaresine vekâleten görevlendirdiği mültezimi Prusyalı Hermann Oppenheim idi. Oppenheim ve ortakları, İlhâmi Paşa'dan 74.409.588 kuruş (31.996.123 \$) gibi fâhiş bir meblağ alacakları olduğunu iddia etmişlerdi⁹⁴. Vakit kaybetmeden harekete geçen Oppenheim, alacağını garanti altına almak maksadıyla Prusya sefaretini aracılığıyla konuyu Hariciye Nezaretine taşımıştı. Buna göre Oppenheim, İlhâmi Paşa'nın muhalefâtında asıl para tutan emlakinin Mısır'da bulunduğunu, bu nedenle alacaklarına karşılık

⁹⁴ BOA, HR. MKT, nr. 371/49, lef 2, 21 Ocak 1861/9 Receb 1277.

bu­ların tes­piti için bir memurun görevlendirilmesini ve paşanın geride bıraktığı emlakının bir karar verilene kadar sekvestro⁹⁵ yani, haciz edilmesini talep etmişti⁹⁶. Mısır valisine yazılan tahriratta Oppenheim'in talebi iletildiği gibi paşanın hem vârislerinin hem de metrukâtının ekserisi Mısır'da olduğundan, meselenin İstanbul'da halledilmesinin mümkün olmadığı ve Hari­ciye Nezareti vasıtasıyla orada çözülmesinin gerekli olduğu bildirildi⁹⁷. Bu­nun üzerine İlhâmi Paşa'nın Mısır'daki muhalledâtının Hermann Oppenheim ile aralarındaki hesabın görülmesi için orada bir komisyon kuruldu ve geliş­meler meseleyi yakından takip eden sadarete bildirildi. İlhâmi Paşa'nın mül­tezimi sıfatıyla Mısır'daki çiftlik ve tarlalarının işletmesi halen elinde olan Oppenheim ve ortakları ile Mısır'daki komisyon arasında birtakım anlaşmaz­lıklar meydana geldi. Şöyle ki, komisyonun incelediği 31 Mart 1860 tarihine kadar olan hesaplarda, İlhâmi Paşa'nın imzası ve mührünün bulunduğu bir varakadan borcunun 53.000.000 kûsur kuruş (27.030.000 \$) olduğu ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine komisyon, Oppenheim ve ortaklarından köyleri zim­metlerine alıp idaresine başladıkları tarihten itibaren, o güne değin tutulan hesap defterlerini talep etmişti. Oppenheim ve ortakları ise defterlerini komisyona vermek istememişler, bundan kaçınmışlardı. Asıl mesele ise İlhâmi Paşa'ya ait olan çiftlik ve tarlaların geri alınması hususuydu. Zira Oppenheim, iltizam ettiği tarla, çiftlik ve köylerin idaresini İlhâmi Paşa'nın vefatın­dan sonra dahi teslim etmemiş ve şayet bunlar hesapları görülüp, alacağı ver­ilmeden önce elinden alınırsa karşılığında tazminat talep edeceğini ifade etmişti. Özetle, Oppenheim alacaklarını teminat altına almak için, bir nevi paşanın mülküne el koymuştu. Oysa alınan fetvaya göre şer'i kanunlar uyarınca paşanın vefatıyla, kendisinin vekâleti zaten fesholmuştu ve paşanın arka­sında bıraktığı yetimleri olması sebebiyle de şer'i kaidelerin dışına çıkılmasının mümkün olmadığı tarafına bildirilmişti. Ayrıca Oppenheim'in kontrato­suna göre mahsulâtın idare ve hizmeti karşılığında %10,5 pay aldığı ve şer'i olarak feshedilen bir hizmetin yine şer'i kaideler gereğince tazminatı olama­yacağı, alacakları konusunda ise hakkının saklı olduğu ifade edilmişti. Buna

⁹⁵ İtalyanca "sequestro" olarak geçen kelimenin mânâsı hacizdir. (Mustafa Nihat Özön, *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, İnkılap ve Aka Kitapevi Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul 1962, s.199).

⁹⁶ BOA, HR. TO, nr. 140/64, lef 1, 10 Ekim 1860/24 Rebiülevvel 1277.

⁹⁷ BOA, HR. MKT, nr. 354/72, lef 1, 7 Kasım 1860/22 Rebiülâhır 1277; BOA, HR. MKT, nr. 354/72, lef 2, 7 Kasım 1860/22 Rebiülâhır 1277.

rağmen söz konusu hususların yanı sıra vekâletinin düştüğü her fırsatta yinelenen Oppenheim, komisyona zorluk çıkararak, çiftlik ve köylerin idaresini bırakmamakta ısrar edip, üstelik buralarda çalıştırmak üzere Avrupa'dan çeşitli personel getirtmişti. Bu durum ise hem söz konusu toprakların kendisinden geri alınamamasına hem de masrafların artıp, arazilerin gelirlerinin büyük bir kısmının masraflara gitmesine, dolayısıyla bir fayda elde edilememesine yol açmıştı. Ayrıca bu durumun devam etmesi, Mısır Valisi Mehmed Said Paşa'nın ifadesiyle paşanın vârisleri ve yetimlerine de haksızlık mânâsına gelmekteydi⁹⁸.

Vaziyeti haber alan Bâbîali, Oppenheim ile Mısır'daki komisyon arasındaki bu anlaşmazlıkların çözümünün sadece Mısır valisi ile alacaklılar arasında gerçekleşebileceğini ifade ederek, konuya olan yaklaşımını ve mesafesini ortaya koymuştu. Netice itibarıyla ticaret hukukunu ilgilendiren bu meselenin halledilmesi için bir komisyon kurulması kararı Mısır valisi ile Prusya Sefareti'ne bildirildi. Toplam beş kişiden ibaret olacak komisyon üyelerinin ikisi Mısır valisi, ikisi Prusya başkonsolosu tarafından, beşinci üyesi de konsolos tarafından teklif edilen üç Mısırlı memur arasından birisinin seçilip, komisyona başkanlık etmesi suretiyle teşkil edecekti ve kararlar oy çokluğuyla alınacaktı⁹⁹. Paşanın cüzi borçları ise İstanbul'daki terekesinden ödenecekti¹⁰⁰. Bu durumda İlhâmi Paşa'nın fâhiş meblağlardaki borçlarını

⁹⁸ BOA, HR. MKT, nr. 371/49, lef 2, 21 Ocak 1861/9 Receb 1277. Toledano ise oğlunu Mısır Valisi yapma girişimleri nedeniyle Abbas Hilmi Paşa ile Said Paşa'nın arasında yaşanan siyasî mücadelenin İlhâmi Paşa'ya yansıdığını ifade eder. Buna göre Said Paşa, iktidara gelince kendisi aleyhinde yapılanların intikamını İlhâmi Paşa'dan almış ve paşanın uhdesinde bulunan çok sayıda köyü hazineye dâhil etmişti. İlhâmi Paşa'nın aleyhinde toplanan eski iddialara, uydurma yenileri eklenmiş ve mahsulleri yok edilip, sığırları çalınmıştı. Bu durum Toledano'nun aktarımıyla Arapça'da "*a thing to be eaten*" yani, "yenmesi gereken bir şey" olarak ifade edilmiş, kısacası paşanın mülkü bu şekilde talan edilmişti ve Said Paşa ile İlhâmi Paşa arasında büyük bir malî anlaşmazlık baş göstermişti (Ehud R. Toledano, *State and Society in Mid-Nineteenth Century Egypt*, s. 101-102). Ancak incelediğimiz belgeler, yukarıda da izah edildiği üzere, İlhâmi Paşa'nın arazilerine borçlu olduğu mültezimi Oppenheim'in el koyduğunu göstermektedir. Bu durumda Toledano ya paşanın tespit edemediğimiz başka arazilerinden bahsetmektedir ya da bir yanlış anlaşılma söz konusudur.

⁹⁹ BOA, HR. MKT, nr. 371/49, lef 1, 19 Mart 1861/7 Ramazan 1277; BOA, HR. TO, nr. 141/1, lef 1, 12 Mart 1861/29 Şaban 1277.

¹⁰⁰ BOA, HR. MKT, nr. 355/49, 14 Kasım 1860.

kapatabilmek için İstanbul ve Mısır olmak üzere çift koldan çalışmalar devam ediyordu. Anlaşılan o ki İstanbul'daki komisyon, paşanın borçları meselesini hızlı bir şekilde gündemden çıkarabilmek için Mısır'daki emlakinin Mısır Valisi Mehmed Said Paşa tarafından satın alınabileceğini düşünmüştü. Ancak Mehmed Said Paşa, İlhâmi Paşa'nın hem İstanbul'daki hem de Mısır'daki hiçbir mülkünü almaya talip olmadığını, dolayısıyla bunların müzayede usulüyle satılması gerektiğini bildirmişti¹⁰¹. İlhâmi Paşa'nın fâhiş borcuna karşılık yüksek gelir getireceği öngörülerek satışa çıkarılan Mısır'daki mülkleri şunlardır:

Tablo 4: İlhâmi Paşa'nın Mısır'daki Emlakini Gösterir Liste¹⁰²

Merhûm İlhâmi Paşa Hazretlerinin Eyâlet-i Mısıryy'e de Muhallefâtı Bulunan Çiftlik ve Eb'adiyye ve Etyânın Beyânı Ber-vech-i Âtîdir.		
<i>Aded</i>	<i>Etyân-ı harran?</i>	
1		Ebniye-i cesîme ve bağçe-i kebîreyi hâvî Benha Sarayı
1		Pamuk değirmeni ihrâc için vapur dolabı
2		Arâzi iskâ için su vapurları
1		Hayvanât rabtına mahsûs duvar ta'bîr olunan istance-i kebîre
1		Benha şevnesi ¹⁰³ mukâbilinde kâin köşk
1		Zirâ'at müfettişinin ikâmeti için hâne

¹⁰¹ BOA, A. MTZ. (05), nr. 13/11, lef 2, 27 Kasım 1860/13 Cemaziyevvel 1277. Badger, İlhâmi Paşa'nın sayılan mülklerini mevcut Mısır valisinin satın alıp, daha sonra Canal Company'ye sattığını belirtmiştir (George Percy Badger, *A Visit to The Isthmus Of Suez Canal Works*, London: Smith, Elder And Co., 1862, s. 16).

¹⁰² BOA, HR. MKT, nr. 371/49, lef 4.

¹⁰³ "Anbar, [Mısır'da kullanılır]", Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1995, s. 995; Zahiré anbarı (<https://remzi.cagdasozluk.com/buyuk-osmanlica-sozluk-madde-18520.html> Erişim Tarihi: 21 Nisan 2021).

-	790	Etribe ¹⁰⁴ ta'bir olunan mâllî etyân ¹⁰⁵	merhûn olup işbu rehin bey'-i vefâ tarîkiyle şer'-i şerîfe tatbîkan hüccet ihrâcıyla olup mî'âdi takarub eylediğinden satılmak üzere mezâda verilecektir.
-	3613	Benha'da kâin orman ta'bir olunan çiftlik etyânı	
-	6573	Minye Çiftliği ile Zübeyde eb'âdiyyesinin? etyânı	Minye Çiftliği Sınadino tarafında
-	477	Matariye'de kâin etribe ta'bir olunan mâllî etyân	Cüneyh 80.000 Mısır lirasıyla merhûn olup mezâde verilecektir. Bunun dahi bey'-i vefâdan tarîkiyledir.
	086	Mahall-i mezkûrda kâin eb'âdiyye etyânı	
	065	Husûsî bağçesi	
1		Matariye Kasrı bağçesiyle	
-	1394	Yebâ? eb'âdiyyesinin etyânı	
-	1788	Mahall-i mezkûrda kâin etribe ta'bir olunan mâllî etyân	
1	-	Bağçesiyle kasr	
-	1300	Minye'de eb'âdiyyesinin etyânı	
-	2014	Mahall-i mezkûrda olan etribe ta'bir olunan mâllî etyân	

¹⁰⁴ "Topraklar", Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 239.

¹⁰⁵ "Balçık denilen tinin cemi" Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, haz. Ali Birinci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019, I, 126.

3	-	Şeker fabrikası	
7		Minye'deki vapurlar	
-	13625	Mahalle çiftliğinin etyânı	Mahalle Çiftliği
3		Mahalle kasırları	kasırlarıyla Mösyö
1		Pamuk çekirdeğini ihrâc için vapur dolabı	Mondolego tarafında bey'-i vefâ sûretiyle Cüneyh 100.000 Mısır lirasıyla merhûndur. Kezâlik mezâda verilecektir.
1		Zekazik ¹⁰⁶ şevnesi	
-	18734	Vâdi Çiftliği'nin etyânı dûn olup onar bin iki yüz doksan dokuz feddân ¹⁰⁷ münzeri' bâkîsi metrûkdur	
-	03888	Meyyit-i halef? Çiftliği'nin etyânı	
1	00005	Birkat as-Sab' nâhiyesinde bahçesiyle kasr	
1		Kettân nezâfetine ve su için vapur	
-	1542	Kefernecm ¹⁰⁸ Çiftliği'nin etyânından merhûm-ı müşârun hazretlerinin vâlidesine beş bin feddân etyân mülkü olup işbu mikdârından başkadır	
26	55898		

¹⁰⁶ Zekazik (Zagazig), 1851-1907 tarihleri arasında Şarkıye-Mısır'da sancak merkezidir (*Osmanlı Yer Adları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No:26, haz. Tahir Sezen, Genişletilmiş ikinci baskı, Ankara 2017, s. 831)

¹⁰⁷ "Aslında 'tarlayı süren bir çift öküz ve bir çift öküzün bir günde sürdüğü arâzi miktâr' anlamına gelen kelime, büyüklüğü birçok defa değişmiş bir arâzi ölçüsü olarak bilhassa Arap memleketlerinde kullanılmıştır [Eski feddan 5883,5 m², yeni feddan 4200,8 m² civârında idi]" (<http://www.lugatim.com/s/feddan> Erişim Tarihi: 31 Mart 2021).

¹⁰⁸ Mısır'da bir kaza (*Osmanlı Yer Adları*, s. 445).

Merhûm-ı Müşârun-ileyh Hazretlerinin Iskenderiye'deki Olan Muhallefâtının Beyânı Ber-vech-i Âtîdir				
<i>Aded</i>	<i>Zirâ'-i mi'mârî</i>			
1		İnşâ vekâlesi	Mösyö Sinadino tarafında Cüneyh 10.000 lirasıyla merhûndur	Mezâda verilmişdir
2		Deniz kenarında büyük şevne	Mösyö Sinadino tarafında 30.000 lirasıyla merhûndur	Şerha
2		Danistasi'nin hâne ve şevnesi	Mösyö Danistan tarafında 25.000 lirasıyla merhûndur	Mezâda verilecektir
1		Kâmil Paşa'nın şevnesi	Mösyö Burc nâmında guruş 704.990 sağ guruşla merhûndur	Mezâda verilmişdir
-	36000	Tartus'da dükkân olan arsa	Mösyö Burc nâmında mâ-fevkindeki şevne ile merhûndur	Şerha
1		Reşto bağçesi emâkiniyle ve kasrıyla	Mösyö Franko tarafından Cüneyh 35.520 Mısır lirasıyla merhûndur	Şerha
-	32000	Kom el Dekâ'da olan arsa	Kezâlik merhûn ise de ba'zı kimesnelere in'âmen verilmiş olduğundan hakları olup olmadığı henüz tebeyyün etmediğinden	

			mezâda verilme- miştir.	
Mısır'da Olan Emlâkin Beyânıdır				
1		Abbâsiye Sarayı bağçesi ve mobilyası ve indinde olan ıstablalar ve hayvanât ve su vapurları ve tevâbî'i olan emâkin kontorato mücebince Mısır Bankası'na Cüneyh 162.000 yüz altmış iki bin Mısır lirasıyla merhûndur.	Mevcûd esbler mezâdda satılmış- dır	
1		Helmiyya Sarayı bağçesiyle etrâfında bulunan emâkin merhûm-ı müşârun- ileyhin vâlidesi eytâmıyla beraber saray- ı mezkûrda mukîmdir		
1		Hurunfuş Sarayı bağçesiyle etrâfında bulunan binâ merhûn olup mezâda ve- rilmiştir.		
1		Ozbekiyye'de bulunan cedîd hâne Mösyö Zegib tarafında Cüneyh 10.000 li- rasıyla merhûndur	Mezâda verilme- dedir	
1		Bulak şevnesi		
1		Ferhatü'n-nukûş? bağçesi derûnunda üç sâkiye ve bir kıt'a arsa		
1		Salhâne mahalli bir kıt'a arsa derûnunda bir sâkiye mevcûddur	Mezâda verilmiş- dir	
1		Eski vekâle	Mezâda verilmiş- dir	
3		Ufak hâne	Şerha	
6		Dükkân	Şerha	
0,5		Bir dükkânın nüsfi	Şerha	
24,5	68000			

Netice itibarıyla İlhamî Paşa'nın ödenmesi son derece çetrefilli bir hâl alan hatırı sayılır borçlarını ödemek için sarayı, son derece kıymetli menkul ve gayrimenkullerinin yanı sıra Arabistan ve Mısır'ın en saygın ırklarına

mensup 334 safkan atının bulunduğu harası içindekilerle birlikte satılmıştı¹⁰⁹. İlhâmi Paşa'nın İstanbul'daki terekesinden çıkıp, açık arttırma yoluyla satılan malları ve kıymetleri ise aşağıda başlıklar halinde verilmiştir.

3. MUHALLEFÂTI

a. Ticarî Emtiası: Vapurları

İlhâmi Paşa'nın fâhiş meblağdaki borcunu kapatmak üzere ilk başvuru- lan emtiası vapurları olmuştur. Bunlar usulünce belirli süreler konularak üç defada müzayede olunup, satışa çıkarılmıştı¹¹⁰. Borçlarına mukabil müzayedeye konulan vapurlarının satışının paşanın terekesini tespit etmekle görevli komisyon üyeleri tarafından, Galata'da Perşembe Pazarı'nda Oppenheim'ın mağazasında gerçekleştirileceği gazetede ilan edildi ve İstanbul limanında bulunan altı vapurunun 4 Ocak 1861 tarihinde müzayedesine başlanacağı kamuoyuna duyuruldu. Buna göre, açık arttırma kimin üzerinde kalırsa hesabı yapılarak, öncelikle vapurların bedelinin peşinen %20'si ve on gün zarfında tamamı alınarak, yeni sahibine teslimi kararlaştırıldı¹¹¹. Bahsi geçen vapurlardan *Baroness Tecco* ve *Firo* vapurları 2.619.733 kuruşa (1.336.064 \$), *London* vapuru 1.350.000 kuruşa (688.500 \$), *Merkel* vapuru 227.010 kuruşa (115.775 \$), *Buldak* vapuru 218.750 kuruşa (111.562,5 \$) ve kendi ismini verdiği *İlhâmi* vapuru da 100.000 kuruş (51.000 \$) olmak üzere toplam 4.515.493 kuruşa (2.302.901 \$) satılmıştı¹¹² ki bu meblağ, toplam tereke bedelinin yaklaşık %40'ına tekabül etmektedir. Ayrıca vapurların satışında simsarlara 28.373,5 kuruş (14.470 \$) ve vapurların çeşitli masrafları ile memurların maaşlarına

¹⁰⁹ *Annuaire encyclopédique: politique, économie sociale, statistique administration, sciences, littérature, beaux-arts, agriculture, commerce, industrie*, publié par les directeurs de l'Encyclopédie du XIXe siècle, troisième tirage, Paris: au bureau de l'Encyclopédie du XIXe siècle 1862, II, 601-602. Paşanın Mısır ve İskenderiye'deki emlakını içeren listede de adedi verilmemekle birlikte atlarının mezatta satıldığı belirtilmiştir (BOA, HR. MKT, nr. 371/49, lef 4).

¹¹⁰ BOA, İ. MTZ. (05), nr. 19/719, lef 1, 6 Ocak 1861/23 Cemaziyelâhır 1277; BOA, İ. MTZ. (05), nr. 19/719, lef 2, 10 Ocak 1861/27 Cemaziyelâhır 1277.

¹¹¹ *Ceride-i Havadis*, nr. 1018, 18 Aralık 1860/4 Cemaziyelâhır 1277; *Ceride-i Havadis*, nr. 1020, 1 Ocak 1861/18 Cemaziyelâhır 1277.

¹¹² BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 5b.

mahsuben 35.383 kuruş (18.045 \$) ödenmişti¹¹³. Paşanın vapurlarında kullandığı sandal, filika ve çırnık, yani küçük kayık 3.000 kuruşa (1.530 \$), demir gemi şamandırası 2.250 kuruşa (1.147,5 \$), demir tente ve ocak 1.250 kuruşa (6.37,5 \$) ve çeşitli marangoz aletleri de 1.500 kuruşa (765 \$) satılmıştı¹¹⁴. Paşanın terekesinde yer alan ilginç eşyalardan birisi de muhtemelen vapurlarında hava durumunu yakından takip etmek maksadıyla kullandığı havanın ağırlığı (basıncı) ve rüzgârın estiği yönü belirlemek için kullanılan 1.000 kuruş (510 \$) ve 730 kuruş (372 \$) olmak üzere toplam 1.730 kuruşa (882 \$) satılan iki adet hava terazileridir¹¹⁵.

b. Silah Koleksiyonu

İlhâmi Paşa'nın hayli meraklı olduğu ve terekesinin kayda değer bir kısmını teşkil eden bir başka grup eşyası da üzeri değerli taşlarla süslü kılıçları, hançerleri ile yeni teknoloji ateşli silahları ve tüfekleridir. Ateşsiz silahları arasında ilk göze çarpanlar, muhtemelen resmî törenlerde kuşandığı, tepe taşı noksan göğez mînâli mücevherli fitilli hançer 185.100 kuruşa (94.401 \$), *Muhammed Ali* yazılı mücevherli altın kabzalı hançer 153.000 kuruşa (78.030 \$), pırlanta taşlı altın kayışlı kılıç 100.000 kuruşa (51.000 \$), roza süslü altın kabzalı kılıç 79.000 kuruşa (40.290 \$), pırlanta süslü yeşim kabzalı altın kılıç 64.000 kuruşa (32.640 \$), tepe taşı noksan göğez mînâli mücevherli fitilli bıçak 50.260 kuruşa (25.633 \$), tepe taşı noksan lacivert donanmalı roza taşı küçük altın hançer 42.500 kuruşa (21.675 \$) ve pırlanta süslü kara Horasan demirli altın takımlı kılıç 33.500 kuruşa (17.085 \$) satılmıştı. Bunların dışında mînâli altın kakmalı mûsâkâri pala 8.700 kuruş (4.437 \$), hafifçe Felemenk taşı yıldızlı gümüş takımlı kara Horasan kılıç 6.610 kuruş (3.3371 \$), kını altın kabzası gümüş kılıç 6.000 kuruş (3.060 \$), 3 adet altın toplu mızrak 6.581 kuruş (3.356 \$), mahfazasıyla birlikte demir takımlı kama 4.010 kuruş (2.045 \$), 5 adet demir takımlı kılıç 1.525 kuruş (778 \$), altın kılıç donanması hurdaları 1.630 kuruş (831,5 \$) ve kara takım demir kılıç 210 kuruş (107 \$) olmak üzere paşanın ateşsiz silahlarının toplam değeri 742.626 kuruş (378.739 \$) idi. Her birisi ufak bir servet değerinde olan İlhâmi Paşa'nın altın tokalı sırma şeritli, mâi mînâli pırlantalı altın tokalı sırma şeritli kılıç bendleri de toplam 42.730

¹¹³ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 6b.

¹¹⁴ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 5b.

¹¹⁵ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 2a, 3a.

kuruşa (21.792 \$) satılmıştı¹¹⁶. Paşanın tören kılıcı olarak kullandığı altın ve gümüş kabızlı meçleri¹¹⁷ de toplam 25.001 kuruş (12.750,5 \$) değerindeydi. Paşanın silahlarının namlusunu temizlemek için kullandığı ve genellikle tahta ya da metalden olan çubuklar dahi 10.000 kuruş (5.100 \$) değerinde, altın ve gümüşten imal edilmişti. Ayrıca paşanın terekesinde XIX. yüzyıl ortalarına kadar yaygın bir şekilde kullanılan kaval, yani yivsiz av tüfeklerinin¹¹⁸ çokluğu, atları, dürbünleri, gemi pusulası, av çakısı, kamaları ve balta gibi malzemeleri, onun ava meraklı olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Silah sanayinde yaşanan gelişmeleri de yakından takip ettiği anlaşılan İlhâmi Paşa'nın çok çeşitli ve toplam değeri 254.968 kuruş (130.034 \$) olan ateşli silahları ve malzemeleri de aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Bu durumda paşanın ateşli ve ateşsiz silahları ile teçhizatı 1.065.325 kuruş (543.316 \$) civarındadır ve terekesinin toplam bedelinin yaklaşık onda birine tekabül etmektedir¹¹⁹.

Tablo 5: İlhâmi Paşa'nın Ateşli Silahları ve Malzemelerini Gösterir Liste¹²⁰

Adet	Silahın Cinsi	Kuruş	Adet	Silahın Cinsi	Kuruş
1	Altın takımlı Cezâyirkâri kaval tüfek	25.000	1	Kebîr şeşhâne ¹²¹	1.920
			2	Süngülü şeşhâne	
1	Kara takım lazarine tüfek	15.150	2	Kara takım tabanca	1.880
	Pişto ¹²²		1		

¹¹⁶ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 1b-4b.

¹¹⁷ "Meç terimi; düz ve ensiz tören ve eğitim kılıcı anlamına gelmektedir. Ateşli silahların yaygınlaşmasından önce bir savaş silahı olan meç, Osmanlı Ordusuna XIX. yüzyılda girmiştir. Tarihi süreç içerisinde meçin kullanım alanları incelendiğinde; ağız açılmamış meçlerin yakın dövüş eğitiminde kullanıldığı, kısa ve uzun meçlerin ise tören maksatları ile kullanıldığı belirlenmiştir." (<https://www.dzkk.tsk.tr/Genel/icerik/mecin-anlami-ve-tarihcesi> Erişim Tarihi: 25 Mart 2021).

¹¹⁸ <https://www.arpacik.net/atesli-silahlar/sozluk.htm> (Erişim Tarihi: 25 Mart 2021).

¹¹⁹ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 1a-7b.

¹²⁰ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 1b-5a.

¹²¹ "Namlusunda 6 yivi bulunan tüfek veya top" (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 993).

¹²² Pişto ya da piştov olarak kullanılır, tabanca mânâsındadır (Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türki*, s. 356).

çift	1				Çakmaklı yarım kundak filinta	
	1	Altın takımlı ak daniska kaval tüfek	14.750	1 1 1	Kara takım süngülü şeşhâne Demir kasa Çekmece	1.840
	1	Altın donanmalı Trabzonkâri kaval tüfek	12.500	4	Süngülü soltat	1.820
	1	Altın takımlı lazarine tüfek	12.010	1 1	Kara takım kaval tüfek Sım takımlı kaval tüfek	1.800
çift	1	Altın takımlı lazarine pişto	12.010	2	Sım takımlı kaval tüfek	1.555
	1	Altın takımlı lazarine tüfek	12.000	çift 1	Sım ma'a takım tabanca	1.500
	1	Altın takımlı kaval tüfek	10.225	1	Sım donanmalı çakmaklı filinta	1.500
	1	Arûsekli sımli kaval tüfek	10.050	1	Sım takımlı kaval tüfek	1.500
	1 3	Altın harbî ¹²³ Sım harbî	10.000	çift 2	Hilâli takımlı lazarine tabanca	1.500
	1	Çifte demirli gümüş takımlı filinta	8.750	1 1	Kara takım şeşhâne Yarım kundak filinta	1.430
	1 1	Altın kaplı çakmaksız kaval tüfek Kara takım çifte	7.800	1	Baston resminde nev-îcâd tüfek	1.401
	1	Altın takımlı karabina ¹²⁴	5.010	1 1	Kara takım şeşhâne Sagîr filinta	1.302
çift	1	Altın işleme çifte demirli tabanca	4.355	1	Süngülü hilâli tüfek	1.300
	1 1	Kara takım filinta, Sım takımlı kaval tüfek	4.850	çift 1 1	Sım bilezikli kaval tüfek Kara takım pişto	1.300
çift çift	1 3	Kara takım beşizli tabanca Kara ve hilâli takımlı pişto	4.710	çift çift	Çifte demirli kara takım tabanca	1.300

¹²³ "Harbi (Ramrod): Ağızdan dolma silâhlarda kurşunu namlu dibine itmeye, gerek eski gerek yeni tip silâhlarda namluyu temizlemeye yarayan tahta veya metal çubuk" (https://www.arpacik.net/atesli_silahlar/sozluk.htm Erişim Tarihi: 25 Mart 2021).

¹²⁴ Karabina veya Filinta olarak adlandırılan bu silah "Süvari, bindirilmiş piyade (dragon) ve atlı topçu gibi askeri birliklerin personeli için üretilen namlusu piyade tüfeğinden daha kısa yivli tüfek"tir (https://www.arpacik.net/atesli_silahlar/sozluk.htm (Erişim Tarihi: 25 Mart 2021).

1	Kara takım çifte şeşhâne	4.500	1	Yedi atılır tabanca	1.300
1	Tek şeşhâne		çift		
1	Sîm takımlı kaval tüfek,	4.072	1	Çifte atılır pişto eştu	1.240
1	Sîmlice şeşhâne		1	Kara takım barutsuz atılır pişto	
1	Kara takım şeşhâne		çift		
1	Kara takım çakmaklı filinta	3.920	1	Beş atılır simlice tabanca	1.204
1	Kara takım kapsüllü çifte filinta		1	Mahfaza	
1	Tahta sandık				
1	Kara takım lazarine filinta	3.500	1	Sîm donanmalı Dağıstan kundaklı metrisli kebir şeşhâne	1.201
1	Kara takım beşizli şeşhâne	3.415	2	Şeşhâne	1.090
1	Pişto		1	Süngülü tüfek	
1	Mahfaza				
1	Kara takım beşizli pişto				
1	Gümüş takımlı kaval tüfek	3.100	1	Müsta'mel ve köhne eski çifte piyâde Beş çift piyâde	1.050
1	Gümüş takımlı kebirce şeşhâne		1		
1	Sîm takımlı metrisli şeşhâne	2.820	1	Yedi atılır kara takım tüfek	1.010
7	Çakmak		1	Sagîr billur çekmece	
5	Kalıb maa hurdevât				
1	Altın takımlı karabina	2.701	8	2 Barut veznesi 8 Gem 1 Tunç havan 1 Kurşun hurdevâtı	1.007
1	Sîm takımlı filinta	2.650	1	Üzeri dürbînli nev-îcâd şeşhâne	1.000
1	Kara takım kaval tüfek				
çift	Kara takım daniska tabanca	2.510	2	İşlemeli tabanca kuburu	960
			2	Palaska	
			3	En'âm kîsesi aded	
			9	Fişeklik aded	
çift	Kara takım daniska tabanca	2.500	1	Sîm donanmalı şeşhâne	850
			2	Demir meç	
1	Kara takım meçli şeşhâne	2.500	1	Kara takım kaval tüfek	822
			2	Sırmalı palaska	
1	Kapsüllü altın kakmalı ma'a takım şeşhâne tüfek	2.400	1	Kara takım karabina	750
			1	Hilâlî takımlı şeşhâne	
2	Sîm takımlı kaval tüfek	2.341	1	Sîm bilezikli kaval tüfek	610
çift	Kara takım tabanca	2.325	1	Altı atılıyor sîmlice tabanca	600

çift	1	Sagır oyuncak tabanca				
	1	Elektrik sandığı				
çift	1	Sım takımlı pišto				
çift	1	Beş atılır sım kaplama pišto	2.310	1	Sım takımlı şeşhâne	570
	1	Mahfaza				
	2	Sım takımlı kaval tüfek	2.290	8	Meşin kurşun kîsesi	481
				3	Meşin palaska	
				1	Boğça	
				5	Vezne	
				2	Oyuncak tabanca	
	1	Sım işleme kaval tüfenk	2.120	1	Hilâlî takımlı şeşhâne	470
	1	Yarım kundak kaval tüfek				
	1	Sım yaldızlı kaval tüfek	2.050	1	Baston resminde musanna' bel tüfeği	445
	1	Şeşhâne tüfek				
	1	Sım takımlı kaval tüfek	2.000	1	Kara takım süngülü şeşhâne	265
				1	Bakır barut bakracı	
		Ara Toplam	213.194		Ara Toplam	41.774
					Genel Toplam	254.968

c. Mücevherleri

İlhâmi Paşa'nın terekesindeki mücevherlerden en pahalısı 70.000 kuruş (35.700 \$) ve 19.100 kuruş (9.741 \$) ile pırlanta süslü tasvîr-i hümayûn çerçevesi, yani padişah portreleri idi. Çabuk nakde çevrilebilmesi hasebiyle paşanın hem yatırım aracı hem de aksesuar olarak kullandığı 18.000 kuruşa (9.180 \$) üç adet roza taşlı kabak çiçeği resminde elmas iğne, 16.200 kuruşa (8.262 \$) çarkifelek¹²⁵ motifli pırlantalı altın bilezik, 10.500 kuruşa (5.355 \$) gümüş üzerine pırlanta taşlı alınlık, 7.000 kuruşa (3.570 \$) roza taşlı altın halkalı kil yüzük, 7.000 kuruşa (3.570 \$) iki çift Hint tokası, 6.949 kuruşa (3.544 \$) iki adet tanelice bir miktar inci zümrüt ve iki adet küçük inci küpe, 6.499 kuruş (3.314,5 \$) altın broş hânesi, 4.250 kuruşa (2.167,5 \$) bir çift roza taşlı küpe, 3.300 kuruşa (1.683 \$) roza taşlı ay iğne ve doğu kültüründe yerleşmiş, nazardan koruduğuna inanılan 5.570 kuruşa (2.841 \$) roza taşlı Mâşaallah iğne ile

¹²⁵ "Bütün süsleme sanatlarında kullanılan helezonî çizgilerden meydana gelmiş yuvarlak motif" (<http://www.lugatim.com/s/%C3%A7ark%C4%B1felek> Erişim Tarihi: 30 Nisan 2021).

5.650 kuruşa (2.881,5 \$) bir miktar roza elmas taş, 2.550 kuruşa (1.300,5 \$) bir çift arûsek yani, yeşil ve pembe dalgalı sedefli pırlantaları mevcuttu. Çok geniş olmamakla birlikte kabartmalı, kalemkâri çeşitli boy, ebat ve şekillerde en pahalısı 6.952 kuruş (3.545,5 \$), en ucuzu 720 kuruş (367 \$) arasında toplam 37.528 kuruş (19.139 \$) değerinde altın kutuları vardı. Kendisine verilmiş altın ve gümüş madalya hurdaları 55.960 kuruş (28.540 \$) ve elmaslı güneş resimli ecnebi nişânı ile bir adet altın nişân hürdası 32.250 kuruş (16.447,5 \$) olmak üzere paşanın mücevherlerinin değeri 308.306 kuruş (157.236 \$) civarındaydı. Paşanın kıymetli eşya, para ve mücevherlerini sakladığı büyük demir kasası ise 3.700 kuruş (1.887 \$) idi¹²⁶. Oysa, 15 Şubat 1858 tarihinde vefat eden Ahmed Fethi Paşa'nın borcuna karşılık satılan eşyaları arasında en dikkati çeken mücevherleriydi ki sadece alafranga tarzda değerli taşlarla müzeyyen kutularının toplam değeri 679.755 kuruştur (305.890 \$) ve söz konusu meblağ, konağında satılan eşyalarının toplam bedelinin üçte birinden fazlasını teşkil etmişti¹²⁷. Bu tabloda, İlhâmi Paşa'nın görkemli ve lüks yaşamı ile fâhiş borçlarına nispeten, sahip olduğu mücevherlerin onun devasa servetiyle tam olarak örtüşmediğini söylemek mümkündür. Zira paşanın silah koleksiyonunun bedeli dahi mücevherlerinin toplam değerine nispetle üç katından fazlasına tekabül ederek, mücevherlerinin kıymetini bir hayli geride bırakmıştır. Bu durumda paşanın terekesinden çıkan mücevherlerinin beklenenden az olması, bir kısmının kaçırılmış olabileceği ihtimalini akıllara getirmektedir. Keza, yukarıda izah edildiği üzere, İlhâmi Paşa'nın sadece kuyumculara, terekesindeki mücevher fiyatının 2,5 katından biraz fazla yani, 815.058 kuruş¹²⁸ (415.680 \$) borcu olması da bu fikri desteklemektedir.

d. Kıyafetleri, Kumaşları ve Aksesuarları

Terekesinden çıkan kıyafetleri de paşanın yaşam ve giyim tarzı hakkında önemli bilgiler içermektedir. Paşanın alafranga giyim-kuşam kültürünü yansıtan üst giyiminde çuka, keten, güderi gibi değerli kumaşlardan dikilmiş yüzden fazla pantolonu, kırk civarı setresi yani, dik yakalı önü iliklenmiş ceketleri ile çeşitli renk ve türden kumaşlardan dikili ceketlerinin içine giydiği Frenk yelekleri, gömlekleri, hırkaları ve boyunbağları yaklaşık

¹²⁶ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 1b-3b, 5b.

¹²⁷ Serap Sunay, "Ahmed Fethi Paşa'nın Terekesi", s. 753, 765.

¹²⁸ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 5b-6b.

21.810 kuruşa (11.123 \$) satılmıştı. Keza paşanın terekesinde önceki dönemlerde Osmanlı hanedan mensupları ve elitleri arasında kullanımı bir hayli yaygın olan kürklerden sadece kakım ve samur olmak üzere birkaç adet bulunmasına karşın; kazmir, kastor, çuka ve Moskov gibi soğuk kış günlerinde sıcak tutan kumaşlardan imâl edilmiş paltoların ekseriyette olması üst kıyafetindeki değişimin yani, alafranga giyim-kuşam tarzının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Zira İlhâmi Paşa'nın bir üst kuşağı olarak tanımlayabileceğimiz Damat Ahmed Fethi Paşa'nın terekesinde samur, tilki, karakulak, vaşak, kurt ve karsak olmak üzere pahalı kürk cinsleri mevcuttu ve bunların toplam değeri 57.891 kuruştur (29.524 \$)¹²⁹. Bunların dışında paşanın görkemli yaşam tarzına ve damatlığına yaraşır bir şekilde Cuma günleri ve törenlerde giydiği 5 adet sırmalı cumalık ve alay setresi ve kılapdanlı Macar setresi ile bunların muhafaza edildiği 3 adet bohçası 8.181 kuruş (4.172 \$); sırmalı süvâri elbisesi ve bir çift yaldızlı esvâbi 10.310 kuruş (5.258 \$) idi. İç giyiminde de kaliteden ve sağlıktan ödün vermeyen paşa, çeşitli süslerle, ipek ve kılapdanla dokunan sevâyî kumaşlarla¹³⁰, ipek ve pamukla dokunan Hind çitârisi tercih etmişti. Hind takkesi, Hind tokası, beline sardığı şal üzerine işleme Hindkâri kuşaklar gibi Hindistan kökenli ve renkli keten ve ipek karışımı dokuma kumaştan imal edilmiş Trablus kuşağı¹³¹ kullanmıştı. Bunların dışında henüz dikilmemiş yün kolanlık şerit, bir yüzü havlu pamuklu kumaş olan dibet¹³², ipekli bir kumaş türü olan üstüfe¹³³, ipek ve kılapdanla dokunmuş elvân sevâyî¹³⁴, telli işleme esvâblık, beyaz ve kılapdanlı donluk şal, esvâblık

¹²⁹ Serap Sunay, "Ahmed Fethi Paşa'nın Terekesi", s. 772.

¹³⁰ <https://tekstilbilgi.net/turkcede-kumas-isimleri-sozlugu.html> (Erişim Tarihi: 2 Nisan 2021).

¹³¹ <https://antalya.ktb.gov.tr/TR-67454/erkek-giyisi-leri.html#:~:text=TRABLUS%20KU%C5%9EAK%3A%20E%20tezgahlar%C4%B1nda%20do-kunmu%C5%9F,Alanya%20ku%C5%9Fa%C4%9F%C4%B1%20ad%C4%B1yla%20da%20kullan%C4%B1lmaktad%C4%B1r>. (Erişim Tarihi: 2 Nisan 2021).

¹³² <https://tekstilbilgi.net/turkcede-kumas-isimleri-sozlugu.html> (Erişim Tarihi: 2 Nisan 2021).

¹³³ <https://tekstilbilgi.net/turkcede-kumas-isimleri-sozlugu.html> (Erişim Tarihi: 2 Nisan 2021).

¹³⁴ <https://tekstilbilgi.net/turkcede-kumas-isimleri-sozlugu.html> (Erişim Tarihi: 2 Nisan 2021).

beyaz şal, anber şal, ipek ve kılaptan işleme esvâblık, başları işlemeli çâr-şal, süslemeler için beyâzî ve kılabdân işleme kurdele gibi toplarca değerli kumaş bulunmaktaydı ki bunların toplam değeri yaklaşık 70.608 kuruş (36.010 \$) idi. Muhtemelen paşanın at binerken giydiği elvân ipek ve güderi eldivenleri de terekesinde yerini almıştı. Paşanın kıyafetlerinin en önemli tamamlayıcılarından olan ruganlı kösele ayakkabıları ise bir hayli fazla, toplam 42 çiftti¹³⁵.

Aksesuarlarına da aynı özeni gösteren İlhâmi Paşa, kıyafetlerinde firuze ve mücevherli altın, tek taşlı mînâlı, ayn-ı şems yani, güneş şeklinde altın gömlek düğmeleri kullanmıştı ki bunların toplam değeri yaklaşık 6.624 kuruş (3.378 \$). Keza kıyafetin önemli tamamlayıcılarından birisi olan saatlerinin de gösterişli olmasına dikkat eden paşanın terekesindeki inci ve firuze süslü köstekli, elmaslı çifte zarflı, mînâlı ve güneş şeklinde altın saatleri toplam 35.300 kuruş (18.003 \$) civarındaydı. Paşanın pırlanta ay yıldız resimli fes alâmeti ise 14.000 kuruş (7.140 \$), mînâlı mücevherli üzeri saatli altın cüzdanı 2.020 kuruş (1.030 \$) idi¹³⁶. Ayrıca yukarıda silah koleksiyonu faslında bahsedilen kıymetli taşlarla bezeli hançerlerini de Doğu kültürünün bir yansıması olarak hem sahip olduğu statüyü gösteren hem kıyafetini tamamlayan hem de güvenlik maksadıyla üzerinde taşıdığı bir aksesuar olarak değerlendirmek mümkündür. Paşanın terekesinden çıkan gümüş sürmedan¹³⁷ yani, kirpik diplerini boyamak için kullanılan göz sürmesinin muhafaza edildiği sürmeliği, kişisel bakımına önem verdiği bir başka nişanesidir. Zira sürme tarih öncesi dönemlerden beri süslenmek, nazardan, hastalıktan veya güneş ışınlarının zararlı etkilerinden korunmak maksadıyla kullanılagelen¹³⁸ ve günümüzde de paşanın doğduğu coğrafyada yaygın bir şekilde kullanılan bir maddedir. Bunların dışında İlhâmi Paşa'nın ve aile fertlerinin yaz aylarında sıcak havalarda serinlemek için kullandığı eşyalar arasında diğerlerine nispeten son derece mütevazı sayılabilecek gümüş kaplı Hindkâri, tavus tüyü ve değerli taşlarla süslü olmayan yelpazeleri ve sinek, böcek gibi her türlü haşarattan korunabilmesine yardımcı olan cibinlik ve sineklikleri de terekesinde yer almıştır¹³⁹.

¹³⁵ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 2a-5b.

¹³⁶ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 2a-3b, 4b.

¹³⁷ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 3a.

¹³⁸ İsmail Yalçın, "Sürme", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/169-170.

¹³⁹ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 1b-3a, 4a-4b,

e. Kişisel Zevklerini Yansıtan Özel Eşyaları

İlhâmi Paşa'nın son derece pahalı ve lüks tüketim eşyalarından birisi de kahve keyfi yaptığı ve gelen saygın misafirlerine ikram edip, ihtişamıyla onların gözünü kamaştırdığı kahve takımlarıdır. Bunlardan 12 adet mînâli incili zarf ve fincanları 12.500 kuruş (6.375 \$), 6 adet pırlanta süslü mînâli altın zarfları 83.500 kuruştur (42.585 \$). Kahvelerin pişirildiği kapaklı cezvesi dahi altındandır ve 8.000 kuruştur (4.080 \$). Paşa, kahvelerini de her dönem kahvesiyle meşhur olan Yemen'den getirtmiş, 535,5 kuruştan (273 \$) 12 adet toplam 6.426 kuruşluk (3.277 \$) Yemen kahvesi stoklamıştır. Su içtiği ve ikram ettiği bardakları da kıymetli taşlarla bezenmiş ve altından imal edilmiş en ucuzu 17.100 kuruş (8.721 \$), en pahalısı ise 43.000 kuruş (21.930 \$) olan altı çift altın bardağı toplam 206.500 kuruş (105.315 \$) yani, ciddi bir servet değerindedir¹⁴⁰. Terekesinden anlaşıldığı kadarıyla İlhâmi Paşa'nın müptelası olduğu bir diğer keyif verici madde de tütün mamulleriydi ki pırlantayla süslü altın ve gümüş sigara takımları için binlerce kuruş harcamıştı¹⁴¹. İlhâmi Paşa'nın sigara ve kahve takımlarındaki gösteriş onun bu seremoniye büyük önem atfettiğini, aynı zamanda da zevk ve keyfine çok düşkün bir karakteri olduğunu göstermektedir. Hanesindeki kesif tütün kokusunu bastırmak için ise yasemin, lavanta ve 38 saksı limon ağacı gibi güzel rayıhası olan bitkiler ile bunların etrafa hoş koku vermesini sağlayan buhurdan bulundurmıştır. 23 saksı kamelya, 10 adet zakkum ve cinsi belirtilmemiş 10 adet çiçek ve 1.350

¹⁴⁰ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 1b-2b, 3b, 5a.

¹⁴¹ Bu zevki için de masraftan kaçmayan paşanın sigara takımları ve kıymetleri şöyledir: 1 adet pırlanta süslü kehribâ imâmeli üç parça sagır geçme çubuk 43.100 kuruş (21.981 \$); 15 adet büyük ve küçük gümüş duhan tablası 6.020 kuruş (3.070 \$); pırlanta süslü mînâli gümüş nargil yeri, pırlantalı ağızlık, şişe ma'a tabak 54.000 kuruş (27.540 \$); 5 adet ismi kazılı gümüş duhân tablası, 1 adet sigaralık kutu, 1 adet pirinç boru 2.411 kuruş (1.229 \$); 2 adet gümüş surlu elmastraş nargil ve 2 adet marpuç 2.030 kuruş (1.035 \$); 1 adet gümüş mükemmel sigara sandığı 5.010 kuruş (2.555 \$); 9 adet kehribâ çubuk takımı 4.100 kuruş (2.091 \$); 2 adet duhân kîsesi, 3 adet bohça, parça cânfes ve sâire 1.280 kuruş (652 \$); 1 adet altın üzerine pırlanta kehribâ çubuk imâmesi 3.901 kuruş (1.989 \$); kehribâ sigara 1.100 kuruş (561 \$); 1 çift yıldız taş zıhlı kehribâ çubuk takımı ve 2 çift mâi zıhlı çubuk takımı 4.186 kuruş (2.134 \$); 6 adet müsta'mel sargılı çubuk ve 19 adet yasemin 1.169 kuruş (596 \$); küçük altınlıca kehribâ sigara ma'a hurdevât 380 kuruş (193 \$); 4 adet dama taşlı kehribâ çubuk imâmesi 4.230 kuruş (2.157 \$); 2 adet nargile ve marpuçları ma'a tabak 1.910 kuruş (974 \$) idi (BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 1b-3a, 4a-b).

kuruş (688,5 \$) çeşitli renk ve cinsten 18 adet çiçeklik ile saksıcı Hacı Bekir Ağa'ya olan 1.350 kuruş (688,5 \$) borcu¹⁴², paşanın bulunduğu ortamlarda çiçek sevdiği ve dekorasyonun vazgeçilmez bir parçası olarak kullandığı şekilde okunabilir.

İlhâmi Paşa'nın kişisel bakımına da bir hayli düşkün olduğu ve bu uğurda hiçbir harcamadan kaçınmadığı, en pahalısı 20.660 kuruş (10.537 \$), en ucuzu ise 625 kuruş (319 \$) denk gelen roza süslü veya mînâlı altın taraklarından anlaşılmalıdır¹⁴³. Berber takımı da aynı evsafa ve 28.600 kuruş (14.586 \$) değerinde şal üzerine pul işlemeli serpme altın ve mücevherli, usturası ise elmaslıydı. Doğu kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak altın hayatının her alanında vazgeçilmez bir unsur olarak kullanan paşanın saat zinciri, mühürleri, gözlükleri, kordonları, feslerin başına püskülü tutturmak için takılan ferâhisi, hatta anahtarı dahi altındandı. Bunların dışında küçük bir zümrüt ve altın halkalı zümrüt hâtem yani, mühür yerine kullanılan üzeri yazılı yüzüğü 12.750 kuruş (6.502,5 \$), altın saplı üzeri hatsız zümrüt eyalet mührü ve 2 adet altın mühür haneleri 3.302 kuruş (1.684 \$) satılmıştı. Terekesinde yer alan ve Hint, Sümer, Bâbil toplumlarında olduğu gibi Arap halk kültüründe de kullanılan bir tür tılsımlı duâ olan altın vefk¹⁴⁴ ise paşanın Batı tarzı eşyaları kullanmasının yanında geleneksel yapısını da koruduğuna işaret eder. Bu eşyaların dışında ipek ve kılaptan işlemeli, ağır ve hafif sırmalı abdest havluları, mâi mînâlı altın tas gösterişten uzak güğüm, leğen, sabun taşı gibi hamam takımları mevcuttur. 1 adet arakiye, 1 adet devetüyü, 1 adet kadife olmak üzere az sayıda seccadesi vardır¹⁴⁵.

İlhâmi Paşa'nın terekesinde bulunan 1 adet Çinkâri oymalı oyuncak gemi, 1 adet oyuncak vapur, 4 adet oyuncak top arabası, 2 adet oyuncak tabanca, 3 adet Hind oyuncuğu, 2 adet küçük oyuncak tabanca ve 5 adet Çinkâri oyuncakları ise onun ilgi alanlarını yansıtan ve renkli kişiliği hakkında fikir veren, muhtemelen hanesinin çeşitli yerlerinde sergilediği objelerdi. Paşanın 5.000 kuruş (2.550 \$) değerindeki maun piyanosunu ise kendisinin yahut eşi

¹⁴² BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 2a, 3a, 4a, 5a-6a.

¹⁴³ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 2b, 3a.

¹⁴⁴ "Harf, rakam, kelime, esmâ-i hüsnâ, âyet ve sûrelerin belli bir düzene göre kareler içine yazılarak bunda bâtnî mânâlar arayan bir tür tılsım türü" (İlyas Çelebi, "Vefk", *DİA*, İstanbul 2012, XLII/605-607).

¹⁴⁵ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 1b-4b.

Münire Sultan'ın çalıp çalmadığını bilmek mümkün olmasa da Osmanlı saraylarında ve üst düzey bürokratların konaklarında da bulunan, bazen gelen misafirlerin de çaldığı¹⁴⁶ Batı tarzı bu enstrümana kendi ikametgâhında yer verdiği anlaşılmaktadır. Paşanın ikametgâhından boğaz trafiğini takip edebildiği, sahibi olduğu vapurlarda ve de bir hayli meraklı olduğu avlarında kullandığı, paşa için büyük önem arz eden eşyalarından birisi de mahfazalı pirinçten yapılmış, gümüştten, madenden, küçük ve vasfı belirtilmemiş olmak üzere toplam 5 adet olan dürbünleridir. Bunların dışında paşanın terekesinden çıkan içerisi tıbbî malzeme dolu 12.500 kuruşluk (6.375 \$) 12 adet sandık ile yukarıdaki tabloda gösterilen bazı eczacı ve hekimlere borçlu olması, onun sağlığına dikkat ettiğini ve çeşitli takviye karışımları hazırlattığı kanaatini uyandırmaktadır¹⁴⁷.

f. K ü t ü p h a n e s i

İlhâmi Paşa'nın yoğun ticarî hayatını idare ettiği, Mısır'daki eşleri ve yakınlarıyla yazışmalarını yaptığı dört köşe maun bir yazıhanesi, maun yazı çekmecesini, yazı iskemlesi gibi mobilyaları ile isim çerçeveli gümüş yazı takımı, kâğıt makinesi, hokka, kalemtraş, kalem gibi gereçleri paşanın müstakil bir çalışma odası olduğu intibahı uyandırmaktadır¹⁴⁸. Yukarıda değinildiği üzere hânesi için tamamen el işçiliğiyle yapılmış "nâdide" kütüphanesinde Müslüman devlet ricâlinin terekesinde yer alan hem inançları gereği hem de yatırım maksatlı edindikleri Kuran-ı Kerim'e rastlanmadığını belirtmeliyiz. Eldeki verilerle bunun nedenini tam olarak tespit etmek mümkün değilse de paşanın hânesinde kutsal kitap bulunmaması ihtimal dâhilinde olamayacağından, kutsal kitaplarını Mısır'daki ikametgâhlarında tuttuğu varsayılabilir. İlhâmi Paşa'nın kütüphanesinde kayıtlara geçen adları ile lisanları belirtilmeyen 58 adet *Kütüb-i Efrenciye*, yine *Müte'addid kütüb ve*

¹⁴⁶ İstanbul'un cemiyet hayatı ve mensupları hakkında çok önemli bilgiler veren Şair Nigâr Hanım günlüğünde, piyanonun Osmanlı elitlerinin hanelerinde kültürel aktarım ve sosyalleşme aracı olarak kullanıldığını "Pazar günü ale's-sabah pederim ve Münir'imle beraber evden çıkıp Kadıköyü'ne Mercier Paşa'nın hanesine gittik, orada déjeuner ettikten sonra kerimesi piyano çalıp alafranga şarkı okudu ben dahi alaturka çaldım" ifadeleriyle dile getirmiştir (Şair Nigâr Hanım, *Günlük 24 Ocak 1887-14 Nisan 1890*, I, yay. haz. Zeynep Berktaş, Timaş Yayınları 2021, s. 376).

¹⁴⁷ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 1b-5a.

¹⁴⁸ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 1b-2b, 3a, 4a-5b.

resîm ve kütüb-i Efrenciye, 6 cilt *Fütûhât-ı Mekkiye*¹⁴⁹, 1 adet süslü *Murakka*¹⁵⁰, resim kitapları, 20 adet Selâtin-i izâm resimleri ve muhtevası belirtilmeyen 20 adet harita bulunmaktaydı. İyi bir eğitim alan ve Avrupa'ya seyahat eden paşanın çalışma odasında 2.800 kuruş (1.428 \$) iki büyük küreden hariç, 2.283 kuruşa (1.164 \$) satılan bir adet büyükçe küre ve iki adet plançete sandık¹⁵¹, yani arazide plan ve harita çıkarmaya yarayan alet, onun dünyayı tanıma arzusunun bir hayli kuvvetli olduğuna delalet eder.

g. Mobilyaları, Ev ve Mutfak Eşyaları

İlhâmi Paşa, hânesini de hem kendisinin hem de sultanın konumuna yaraşır bir tarzda ve oldukça görkemli bir şekilde döşemişti. Paşa kıyafetlerinde olduğu gibi hanesinin tefrişinde de son derece Avrupaî bir yaşam tarzı benimsemişti. Bu bağlamda paşanın ilk göze çarpan eşyaları 2.605 kuruşa (1.328,5 \$) 48 kişilik yemek masası, 16.000 kuruşa (8.160 \$) mükemmel porselen sofrata takımı, 60.000 kuruşa (30.600 \$) büyükçe ve küçükçe 72'şer adet gümüş tabaklar, 15.500 kuruşa (7.905 \$) gümüşten 100 adet kaşık, 82 adet bıçak, 92 adet çatal seti, 30.100 kuruşa (15.351 \$) 71 adet gümüş büyük kaşık, 90 adet bıçak, 94 adet kaşık ve 69 küçükçe kaşık seti, 11.500 kuruşa (5.865 \$) 46 adet tatlı hokkaları 40.501 kuruşa (20.655,5 \$) mükemmel mâi Saksonya sofrata takımlarından oluşan yemek odası ve takımlarıdır. Estetik duygusu bir hayli yüksek olan paşanın süslemeye de çok ehemmiyet verdiği, geniş katılımlı ziyafetlerinde kullandığı 51.000 kuruşluk (26.010 \$) 11 sandık dolusu sofrata tezyinatlarından anlaşılmaktadır. Yemek servislerinde Saksonya sahanlar, Batı etkisiyle İstanbul elitleri arasında gündelik içecek olarak çay tüketiminin yeni başladığı bu dönemde Batılı misafirlere ikram yahut hâne halkının kendileri için kullandıkları Saksonya çay takımları, Saksonya, elvân ve porselen tabaklar, renkli kâseler, kalemkâri gümüş sürahi, billur kadehler, şerbet bardakları, bardaklar, yemiş tabakları ve yüzlerce tabak, elmaslı büyük kaşık ve mercanlı, maden, çoğunluğu gümüşten yüzlerce çatal-bıçak ve kaşık seti, gümüş zarf, kâse, sürahi, semaver, ibrik, tunç havan, gümüş süzgeç, gümüş oval

¹⁴⁹ "Muhyüddin İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) tasavvufî görüşlerini en geniş boyutlarıyla açıkladığı eseri" (Mahmud Erol Kılıç, "el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye", *DİA*, İstanbul 1996, XIII/251-258).

¹⁵⁰ "Güzel yazı örneklerinin bir araya getirilmesiyle hazırlanan albüm" (M. Uğur Derman, "Murakka", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI/204-205).

¹⁵¹ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 3a-5b.

tepsi, meyve çatal, bıçak ve kaşık takımı, gümüş yağdanlık, maşa, farklı malzemelerden hoşaf ve tatlı kâseleri ve kaşıklar kullanılmıştır. Bunların dışında maden tabak, kavanoz, sini, yemek pişirme, kahve yapma bazen de ısınmak için kullanılan bakır mangallar, bakır kazanlar, tencereler vs. gibi hemen her evde bulunan günlük kullanıma yönelik sıradan mutfak eşyaları da mevcuttur. Ayrıca mutfakta kullanmak ve abdest almak üzere ibrikli, ibriksiz büyük çoğunluğu gümüşten pek çok leğen takımları vardı¹⁵². Paşanın sahibi olduğu ve satışından kayda değer bir gelir elde edilen söz konusu mutfak eşyaları yaklaşık 304.230 kuruş (155.157 \$) ile terekenin % 2,63'üne, yani yaklaşık kırkta birine tekabül etmektedir.

Söz konusu verilerden, İlhâmi Paşa'nın ikametgâhının da o dönemde ekâbir konaklarında yaygınlaşmaya başlayan alafranga yaşam tarzına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zira paşanın terekesinde Batı tarzını yansıtan ve Osmanlı maddi kültüründe köklü bir değişime işaret eden yemek masası, sofrta takımları, çatal-bıçak, aynalı masa veya çeşitli objelerin konulduğu maun büfe, yıldızlı ve hasır sandalyeler, muhtemelen boğaz manzarasının keyfini çıkardıkları seyir sandalyeleri, Viyanakâri demir sandalye, kanepeler, koltuklar, sehpa, karyola ve kapağı aynalı maun giysi dolabı gibi eşyalar mevcuttur¹⁵³. Damat Ahmed Fethi Paşa'nın ikametgâhında da gümüş kaplama alafranga sofrta takımları, porselenler, gümüş çatal-bıçak takımları, sehpa, kanepeler, koltuklar, sandalyeler ve mermerli konsollar gibi Avrupaî maddi kültür unsurları kullanılmıştı¹⁵⁴. Bahsi geçen eşyaların klasik dönemde kullanılan yer sofrası, yer yatağı ve sedirin yerini alması; o dönemde ekâbir konaklarında gündelik yaşam tarzının değiştiğinin açık bir nişânesidir. Diğer taraftan ise yün, penye gibi çeşitli malzemelerden mamul döşekler, şilte, yatak, erkân minderi, kılaptan saçaklı ipekli köşe mak'adları, çeşitli kumaşlardan perdeler gibi değeri binlerce kuruş eden şarka özgü tefrişat malzemeler de kullanılmıştır. Hânesindeki eşyaları saklamak için de geleneksel Türk evlerinde olduğu gibi pek çok sayıda ve evsafa sandıklar ile farklı mekânlarda konumlandırılmış ve dekoratif olmasının yanı sıra üstüne başına çeki düzen vermek amacıyla kullanılan aynalar mevcuttur. Paşanın ikametgâhının aydınlatması ise o dönem diğer emsallerinde olduğu gibi çeşitli boyutlardaki şamdanlar ve

¹⁵² BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 1b-4b.

¹⁵³ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 1b-5a.

¹⁵⁴ Serap Sunay, "Ahmed Fethi Paşa'nın Terekesi", s. 773-774.

fenerlerle sağlanmıştı. Meyve, çiçek ve av kuşlu resimli levhalar ise sahilhânenin dört bir yanını süslemiştir¹⁵⁵.

h. Atları ve Arabaları

İlhâmi Paşa'nın özel zevklerinden birisi de doğup büyüdüğü coğrafyada önemli bir kültür olan at sahibi olmaktı. Bu konuya bir hayli önem verdiği anlaşılan paşanın memleketinde, Avrupa'daki ahırlarla karşılaştırılmayacak derecede ve tamamı safkan ve şecereleri bilinen, çok kıymetli 400 adet atı olduğu rivayet edilmiştir¹⁵⁶. İstanbul'da sahip olduğu atlar o denli fazla olmakla beraber terekesinde yerini almıştır. Gazetede paşanın arabaları, hayvanları ve hayvan koşumları gibi malzemelerinin 11 Ekim 1860 tarihinden itibaren müzayede usulüyle ticarethanede satışa sunulacağı ilan edilmişti¹⁵⁷. Paşanın çeşitli törenlerde, ava çıkarken yahut hobi olarak bindiği bu atlardan en ucuzu 1.620 kuruş (826 \$) olan doru at iken en pahalısı 10.000 kuruş (5.100 \$) olan kızıl kır attı. Paşanın satılan atları, koşum takımları, başlıklar, eyerler, örtüler ile arabaları ve faytonlarının toplam bedeli 240.990 kuruş (122.905 \$) idi. İlhâmi Paşa'nın sahip olduğu gâşiyeleri yani, sahibinin servetini yansıtan eyer örtüleri¹⁵⁸ de zenginliğine yakışır bir şekilde gümüş işlemeli, su samuru sırma al, kuzu derili şeritli çuka, al ve lacivert çukadan imal edilmişti ve değerleri binlerce kuruştı. Paşanın kendisi ve aile efradının İstanbul sokaklarındaki seyahatleri için de bir hayli gösterişli ve ihtiyacından daha fazla sayı ve çeşitte binek araçları mevcuttu. Bunlardan çifte mıkraşlı Fâriskârî körüklü fayton 13.750 kuruşa (7.012,5 \$), camlı kupa araba 16.500 kuruşa (8.435 \$), kupa araba 9.000 kuruşa (4.590 \$), iki tekerlekli fayton 4.650 kuruşa (2.371,5 \$), içi muşamba döşemeli fayton 11.000 kuruşa (5.610 \$), tel kafesli sarı fayton 7.000 kuruşa (3.570 \$), muşamba döşemeli körüklü fayton 6.000 kuruşa (3.060 \$), arkasından kullanılır körüklü fayton 3.600 kuruşa (1.836 \$), körüklü fayton 5.150 kuruşa (2.626,5 \$) satılmıştı. Terekesinden arabacılar ve faytonculara toplam 87.610 kuruş (44.681 \$) ve sahip olduğu atları ile diğer hayvanlarının sağlığı için baytar Loreş'e yapılan 14.187 kuruş (7.235 \$) ödeme¹⁵⁹, paşanın

¹⁵⁵ BOA, HR. MTV, nr. 109/38, lef 2, vr. 1b-5a.

¹⁵⁶ *Le Monde Illustré*, nr. 181, 29 Septembre 1860, s. 210.

¹⁵⁷ *Ceride-i Havadis*, nr. 1008, 12 Ekim 1860/26 Rebiülevvel 1277.

¹⁵⁸ Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarihi Lügati*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2015, s. 187.

¹⁵⁹ BOA, HR. MTV, 109/38, lef 2, vr. 1b-2a, 5b-6b.

atlarının ve arabalarının bakımına önem verdiği bir işareti olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Damat İbrahim İlhâmi Paşa, mensubu olduğu aile sayesinde devasa bir servete sahipti ve çağdaşları gibi saray damatlığı ya da getirildiği memuriyetlerin kendisine sağlayacağı maddî avantajlara ihtiyacı olmayan, dönemin imtiyazlı ve nâdir zenginlerindendi. Bu nedenle kariyer planını, diğer hanedan damatları gibi, payitahttaki devlet kademelerinde üst düzey bir görev kapmak ve devletin imkânlarını arkasına alarak kısa yoldan zenginleşmek üzere kurmamıştı. Ancak İlhâmi Paşa'yı kendisinden sonra Mısır valisi yapmak isteyen Abbas Hilmi Paşa'nın bu teşebbüsünü hayata geçiremeden şâibeli bir şekilde ölmesi, paşanın hem siyasî hem de malî yönlerden kaderini belirleyen çok önemli bir dönüm noktası oldu. Babasının vefatıyla kariyer planları alt üst olan İlhâmi Paşa'nın, aynı zamanda kişisel bütçesini de yönetemediği gözlemlenmiştir. Netice itibariyle İlhâmi Paşa'nın müsriflik sınırlarını zorlayan tüketim alışkanlıkları ile bu devasa mal varlığını profesyonel bir şekilde idare edememesi, nakit sıkıntısı çekmesine, dolayısıyla ölçüsüzce borçlanıp, bankerlerin eline düşmesine yol açtı. Böylece onun yaşında ve mevkiinde olan üst düzey bir bürokrat ya da saray damadının sahip olamayacağı servetini kısa bir süre içinde kaybeden İlhâmi Paşa müsriflikten, müflisliğe hızlı bir geçiş yapmıştır. Bunun sonucunda da, yukarıda izah edildiği üzere, paşanın borçlarının kapatılması için İstanbul'daki muhallefâtı ve Mısır'daki köşkleri, bahçeleri, zahire ambarları, şeker fabrikası, dükkân ve arsaları, safkan atları gibi mal varlıkları satışa çıkarılmıştır.

İlhâmi Paşa'nın fâhiş borçlarıyla ilgili bir başka mesele de paşanın, Mısır'daki şahsî servetine güvenerek yaptığı aşırı harcamaların Sultan Abdülmecid, saray çevresi ve üst düzey bürokratlar üzerindeki menfi etkileridir. Zira Kırım Savaşı'nın (1853-1856) getirdiği malî külfet ve dış borçlanma zaruretinin hâsıl olması, hülâsa devletin içinde bulunduğu malî sıkıntıların had safhaya ulaştığı böyle bir dönemde etrafına para saçan İlhâmi Paşa'nın bu tutumu, -saray çevresindeki israf atmosferine rağmen- padişah tarafından bizzat takip edilerek, sert bir üslupla eleştirilmiş ve borçlarını ödemesi konusunda birçok kez ikaz edilmesine neden olmuştu. İlaveten paşanın vefatından sonra borçlarının hızlıca kapatılması meselesi Osmanlı bürokrasisini bir hayli

meşgul etti. Osmanlı Devleti bu hassas konuda Mısır valisi, alacaklılar ve konunun intikal ettiği çeşitli devletlerin sefaretleriyle yani, bütün muhataplarla yazışmalar yaparak, işin başka yönlere gidip, siyasallaşmasını önlemek adına hem hakem hem de âdeta bir hâkim olarak sorunları çözmek için büyük çaba harcadı. Bunun dışında İlhâmi Paşa'nın dışarıdan büyüleyici görünen bu yaşam tarzının, devrin ricâli ve saray damatlarının yaşam standartlarının yükselmesine dâir beklentilerini arttırması ve bunu devletin kaynaklarını kullanmak suretiyle gerçekleştirme fikrinin yaygınlaşması noktasında pek de iyi bir örnek teşkil etmediğini söylemek mümkündür. Bir başka ifadeyle, İlhâmi Paşa yaptıklarıyla, Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve alt soyunun bilhassa da ailenin hanımların tasarrufu hiçe sayan tutumunu devam ettirmişti. Bu bağlamda İlhâmi Paşa'nın yaşadığı dönemin âdeta bir müsriflik âbidesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Çalışmada kullanılan belgelerden elde edilen bu verilerin dışında, İlhâmi Paşa'nın terekesinde bulunan eşyalar, Kavalalı Mehmed Ali Paşa döneminde başlayan debdebeli yaşamları ve servetleriyle her dâim Osmanlı hanedanının gündeminde olan Mısır ailesine mensup bir ferdin ve buna damatlık sıfatını eklemiş bir Osmanlı paşasının ikametgâhında ve gündelik yaşamındaki dünyasına ışık tutarak, önemli bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır. Diğer bir ifadeyle, İlhâmi Paşa'nın terekesi kısa yaşamındaki ticarî faaliyetleri ve ağırları, yatırım araçları, mücevherleri, ilişkili olduğu kimseler ve borçları, özel zevkleri, giyim-kuşamı, koleksiyonları, ultra lüks tüketim alışkanlıkları ve harcama şekilleri gibi insanî yönünü ortaya koyabilmek adına önemli bir kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Bu bağlamda İlhâmi Paşa'nın terekesinde en dikkati çeken unsurlardan birisi, hem maddî hem de ticarî olarak son derece kıymetli bir yatırım aracı olan ve uluslar arası deniz taşımacılığında kullandığı vapurlarıdır. Bu bilgiden hareketle paşanın, bu işe hatırı sayılır bir sermaye yatırdığını ve bu vasıtayla uluslar arası sularda elde ettiği imtiyaz ve maddî getirisinin yanı sıra oldukça prestijli bir ticarî hayatı olduğunu anlamaktayız. Keza paşanın kişisel zevkleri hakkında da önemli bilgiler edinilmiştir. Örneğin İlhâmi Paşa'nın kılıçları ve ateşli silahlardan meydana gelen koleksiyonu onun hem bu işe özel merakı olduğunu hem de silah teknolojisindeki yenilikleri yakından takip ettiğine işaret etmektedir. Ayrıca her biri başlı başına servet değerinde olan sigara ve kahve takımları, paşanın dünyevî zevklere düşkün, sefahat içinde yaşamayı seven bir seciyede olduğuna delalet eder. Terekesindeki eşyalarından son derece Avrupaî bir yaşam tarzı

benimsediği anlaşılın paşa, giyim-kuşamına da çok özen göstermişti. Zira paşanın sahibi olduğu değerli kumaşları ve bunların dikimi için farklı milletlerden terzilerle çalışması, dönemin modasını da yakından takip ettiği kanaatini uyandırmaktadır. Hânesinin tefrişinde de hiçbir masraftan kaçınmayan ve gösterişli eşyalar tercih ettiği anlaşılın paşanın davetlerinde alafranga ağırlıklı pahalı Saksonya porselenleri, 48 kişilik yemek masası ve bunları donatan son derece pahalı sofra takımları mevcuttu. Bunların dışında kanepeler, koltuklar, sehpa, karyola gibi Batı tarzı mobilyaların ağırlıklı olduğu ikametgâhında Doğu tarzı erkân minderleri, yün döşekler, şilteler ve mak'adlar da bulunmaktaydı. Terekesinden çıkan resim çerçeveleri, çiçekler gibi malzemeler de dekorasyona önem verdiği, bulunduğu ortamların şık ve güzel görünüşü, kokmasını istediğini göstermektedir. Ayrıca dekoratif maksatlı olduğunu düşünsek de hânesinde bulunan farklı oyuncaklar, onun çocuk ruhlu bir yapıya sahip olduğu şeklinde okunabilir.

Diğer taraftan terekesindeki eşyaları analiz edilerek İlhâmi Paşa hakkında ortaya konulan bu kıymetli bilgiler haricinde, birtakım bilinmezlikler ve eksiklikler olduğunu da belirtmeliyiz. Örneğin paşanın terekesinde o dönemde hemen her Osmanlı elitinin hânesinde bulunan Kur'an-ı Kerim ve paşanın aldığı eğitimle mütenasip, nitelikli bir kütüphanesi olmadığı görülmüştür. Oysa, okumayı çok sevdiği rivayet edilen, köklü bir aile geleneğinden gelen ve yazı takımı vs. gibi gereçleri olan paşanın geniş bir kütüphanesinin olmaması ihtimalden uzak görünmektedir. Bu durumda kitaplarının alıkonulduğu ya da Mısır'daki ikametgâhında olabileceğini varsaymak mümkündür. Zira paşanın terekesinde yer alan kütüphaneci Sifelder'e olan 65.000 kuruş (33.150 \$), Frenk hocası Dersoni'ye olan 25.000 kuruş (12.750 \$) ve muallim Peçini'ye olan 1.107 kuruş (564,5 \$) borcu okumaya ve eğitime önem verdiğinin göstergesi kabul edilebilir. Bu bağlamda bir başka önemli misal de yapılan çalışmada İlhâmi Paşa'nın borçlarının miktarını belirlemede sadece terekesinin yeterli olmadığına anlaşılmasıdır. Şöyle ki, yukarıda da izah edildiği üzere, paşanın İstanbul'daki terekesine bakıldığında borçlarının 8.595.058,5 kuruş (4.383.480 \$) civarında olduğu tespit edilmiştir. Ancak konu teyit edilmek üzere arşiv belgeleriyle karşılaştırıldığında, İlhâmi Paşa'nın borcunun yaklaşık 60.000.000 kuruş (30.600.000 \$), Oppenheim'in iddiasına göre de 74.000.000 kuruşa (37.740.000 \$) ulaştığı anlaşılmıştır ki arada büyük bir fark vardır. Keza mal varlığı için de aynı durum söz konusudur. İncelenen terekede, paşanın sadece İstanbul'daki menkullerine yer verilmişken, arşiv

belgelerinden onun Mısır'daki emval ve emlakine de ulaşılabilmiştir. Şimdilik eldeki verilerle bunların paşanın Mısır'daki mal varlığının ne kadarını teşkil ettiğini ve maddî değerini bilmek mümkün olmasa da çeşitli ürünlerin ekildiği uçsuz bucaksız topraklar ve çiftlikler gibi sahibi olduğu gayrimenkullerin önemli gelir kalemlerinden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu örnekler, tek başına tereke kaydına istinaden paşanın sahip olduğu menkul ve gayrimenkulleri hakkında noksansız bilgi sahibi olamayacağımız mânâsına gelmektedir. Zira çalışmada paşanın borçları ve bunların ödenmesi için İstanbul'daki ve Mısır'daki mal varlığının satışa çıkarıldığını tespit etmekle birlikte, bu konuda nasıl bir uygulamanın yapıldığı ve borçlarının ödenip ödenmediğini mevcut belgelerle şimdilik öğrenmek mümkün olamamıştır. Bununla birlikte, söz konusu zaaflarına rağmen terekesinin, hakkında literatürde veyahut arşivde pek az malumat bulunan İlhâmi Paşa hakkında bilgi edinilebilecek, bütüncül bir kaynak olduğunu da belirtmek gerekir. Sonuç itibarıyla İlhâmi Paşa gibi dikkat çekici bir aktöre dâir bilinmezlikleri bir nebze olsun aydınlatılmayı amaçlayan ve bu maksatla paşanın İstanbul'daki mal varlığı üzerinden tüketim alışkanlıkları, ticarî ilişkileri, yaşam tarzı yani, dünyayı algılayış biçiminin irdelenmesi olarak sınırları çizilen bu çalışmayla, bir hanedan damadının portresi ortaya konulup, biyografisine katkı sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

A. T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)¹⁶⁰

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî (HR. MKT).

Hariciye Nezareti Mütenevvia Kısmı (HR. MTV).

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO).

İrade, Dahiliye (İ. DH).

İrade, Mısır (İ. MTZ. (05).

Mabeyn, İrade (MB. İ).

Meclis-i Vâlâ (MVL).

¹⁶⁰ Kullanılan belgelerin numaraları ve lefleri metin içindeki dipnotlarda gösterilmiştir.

Sadaret Amedi Kalemî Evrakı (A. AMD).
 Sadaret Divan Kalemî Evrakı (A. DVN).
 Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme (A. MKT. MHM).
 Sadaret, Mısır (A. MTZ. (05)).
 Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı (A. MKT. NZD).
 Sadaret Umum Vilâyat Evrakı (BOA, A. MKT. UM).

B. Taha Toros Arşivi

Abbas Paşa", Taha Toros Arşivi, nr. TT-509949,
<https://core.ac.uk/download/pdf/38317026.pdf> Erişim Tarihi: 15 Nisan
 2021).

2. Kaynak Eserler ve İncelemeler

- Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980.
- , *Tezâkir 13-20*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- Ahmed Lütü Efendi, *Tarih*, IX, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.
- AKAR, Şevket K., Hüseyin Al, *Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları, 1854-1855*, İstanbul 2003.
- AKKUŞ, Mehmet, "Kahire'deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler", *Vakıflar Dergisi*, XXII (1991), ss. 383-420.
- AKYILDIZ, Ali, *Nazime: Aydın ve Dindar Bir Sultan*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020.
- , Ali, "Müsrif Fakat Hayırsever: Pertevniyal Valide Sultan", *Saray, Harem ve Mahrem*, Timaş Yayınları, İstanbul 2019, ss.119-182.
- , Ali, *Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı Refia Sultan*, Kapı Yayınları, İstanbul 2015.
- , Ali, "Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'nı Finansmanı: İç ve Dış Borçlanmalar", *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856): Bildiriler*, 22-23 Mayıs 2006, İstanbul 2007, ss. 11-18.
- Annuaire encyclopédique: politique, économie sociale, statistique administration, sciences, littérature, beaux-arts, agriculture, commerce, industrie*, II, publié par les directeurs de l'Encyclopédie du XIXe siècle, troisième tirage, Paris: au bureau de l'Encyclopédie du XIXe siècle 1862.
- BADGER, George Percy, *A Visit To The Isthmus Of Suez Canal Works*, London: Smith, Elder And Co., 1862.

- BAYHAN, Ahmet Ali, "Osmanlı Döneminde Batılılaşma Sürecinin Orta-doğu'ya ve Afrika'ya Yansıması: Mısır ve İsrail'den Örnekler", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 2007, Sayı: 19, ss. 23-65.
- BOZKURT, Fatih, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2011.
- CUNO, Kenneth M., *Modernizing Marriage: Family, Ideology and Law in Nineteenth-and Early Twentieth-Century Egypt*, New York: Syracuse University Press, 2015.
- ÇELEBİ, İlyas, "Vefk", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, ss. 605-607.
- ÇETİN, Atilla, "İsmâil Paşa, Hidiv", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, ss. 117-119.
- , Atilla, "Kıbrıslı Kâmil Paşa", *DİA*, İstanbul 2002, XXV, ss. 392-394.
- DERMAN, M. Uğur, "Murakka", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, ss. 204-205.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1995.
- Egypt For The Egyptians: A Retrospect And A Prospect*, London: Cecil Brooks&Co., 1880.
- FAHMY, Khaled, *Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına*, çev. Abdullah Yılmaz, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2020.
- HAMZA, Abdel-Maksud, *The Public Debt of Egypt, 1854-1876*, Cairo: Government Press, 1944.
- HİSAR, Abdülhak Şinasi, *Boğaziçi Mehtapları*, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.
- HUNTER, F. Robert, *Egypt Under the Khedives, 1805-1879: From Household Government to Modern Bureaucracy*, Egypt: The American University in Cairo Press, 1999.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar*, III, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.
- KILIÇ, Mahmud Erol, "el-Fütûhâttü'l-Mekkiyye", *DİA*, İstanbul 1996, XIII, ss. 251-258.
- KURŞUN, Zekeriya, "Said Paşa", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, ss. 573-574.
- Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, I, haz. Ali Birinci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III, yay. haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- MİCHELL, Roland L. N., "The Royal Family of Egypt", *Macmillan's Magazine November 1878, To April 1879*, vol. XXXIX, London: Macmillan And Co. 1879, ss. 481-497.

- Osmanlı Yer Adları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No:26, haz. Tahir Sezen, Genişletilmiş ikinci baskı, Ankara 2017.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Devletler ve Hânedanlar, Türkiye, (1074-1990)*, II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1969.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, İnkılap ve Aka Kitapevi Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul 1962.
- PAMUK, Şevket, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469-1998*, T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000.
- PINAR, Hayrettin, *Tanzimat Döneminde İktidarın Sınırları: Babâli ve Hidiv İsmail*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.
- SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarihi Lügati*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2015.
- SUNAY, Serap, "Bir Hanedan Damadının Yaşam Tarzı ve Standardı: Ahmed Fethi Paşa'nın Terekesi", *Bellekten*, LXXXIV/300, Ağustos 2020, ss. 745-788.
- , Serap, "Bir Sadrazam Konağının Değişim ve Dönüşümü: Mercan'da Âli Paşa Konağı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXV/1, 2020, ss. 261-296.
- , Serap, "Bir Sultan İki Merasim: Saliha Sultan'ın Doğumu ve Düğünü", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 44, İstanbul 2020, ss. 139-182.
- , Serap, *Damat Mehmed Ali Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Mücadelesi (1813-1868)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Afyon 2015.
- ŞAHİN, İlhan, "Abbas Hilmi I", *DİA*, İstanbul 1988, I, s. 25.
- Şair Nigâr Hanım, *Günlük 24 Ocak 1887-14 Nisan 1890*, I, yay. haz. Zeynep Berktaş, Timaş Yayınları 2021.
- ŞEHSUVAROĞLU, Halûk Y., *Boğaziçi'ne Dair*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1986.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l- A'lâm*, II, İstanbul 1306.
- , *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- TANMAN, M. Baha, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa Hanedanı'nın İstanbul'un Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Etkileri", *Nil Kıyısından Boğaziçi'ne: Kavalalı Mehmed Ali Paşa Hanedanı'nın İstanbul'daki İzleri*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, ss.42-65.
- TERZİ, Arzu, *Bezmîâlem Valide Sultan*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018.
- The Mechanic's Magazine, July 3rd-December 25th, 1858*, Edited by R. A. Brooman&E. J. Reed, Vol. LXIX, London: Robertson, Brooman, and Co., 1858.
- TOLEDANO, Ehud R. , *State and Society in Mid-Nineteenth Century Egypt*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

YALÇIN, İsmail, "Sürme", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, ss. 169-170.

3. Süreli Yayınlar

Ceride-i Havadis

Journal Des Debats

Le Constitutionnel

Le Monde Illustré

4. İnternet Kaynakları

<https://gw.geneanet.org/marmara2?lang=en&pz=mathilde&nz=d+and-ria&p=hermann+joseph&n=oppenheim> Erişim Tarihi: 11 Mart 2021.

<https://remzi.cagdasozluk.com/buyuk-osmanlica-sozluk-madde-18520.html> Erişim Tarihi: 21 Nisan 2021.

<http://www.lugatim.com/s/feddan> Erişim Tarihi: 31 Mart 2021.

<https://www.dzkk.tsk.tr/Genel/icerik/mecin-anlami-ve-tarihcesi> Erişim Tarihi: 25 Mart 2021.

https://www.arpacik.net/atesli_silahlar/sozluk.htm Erişim Tarihi: 25 Mart 2021.

<https://tekstilbilgi.net/turkcede-kumas-isimleri-sozlugu.html> Erişim Tarihi: 2 Nisan 2021.

<https://antalya.ktb.gov.tr/TR-67454/erkek-giysi-leri.html#:~:text=TRABLUS%20KU%C5%9EAK%3A%20El%20tezgahlar%C4%B1nda%20do-kunmu%C5%9F,Alanya%20ku%C5%9Fa%C4%9F%C4%B1%20ad%C4%B1yla%20da%20kullan%C4%B1lmaktad%C4%B1r> Erişim Tarihi: 2 Nisan 2021.

<http://www.lugatim.com/s/%C3%A7ark%C4%B1felek> Erişim Tarihi: 30 Nisan 2021.

EK 1

Damat İbrahim İlhami Paşa

(İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 90628/60)

“ THE PORTRAIT OF A DYNASTY’S SON-IN-LAW FROM LAVISHNESS TO
BANKRUPTCY: EGYPTIAN İBRAHİM İLHÂMİ PASHA’S ESTATE ”

Abstract

The change, which penetrated many fields in the Tanzimat Reform Era, also affected the consumption habits of the dynasty. In this change and transformation, reasons such as the fact that the women in the palace left themselves open to the outside, the wasteful atmosphere experienced during the reign of Sultan Abdülmecid and the excessive spending of the sultans who emulated the luxurious lifestyles of Egyptian women belonging to the Khedive family played an important role. On the other hand, the son-in-laws of the dynasty also made investments with high commercial value and spent large sums on precious commodities. One of them was Kavalalı Mehmed Ali Pasha’s (d. 1849) grandson and the Egyptian Governor Abbas Hilmi Pasha’s (1813-1854) son İbrahim İlhâmi Pasha (1836-1860). In this study, son-in-law İbrahim İlhâmi Pasha’s exorbitant debts and the difficulties encountered in the determination and payment of them were revealed by making use of archival documents, local and foreign newspapers and literature, and especially his estate. In the light of the aforementioned data, İlhâmi Pasha’s assets in Istanbul were recorded and an evaluation was made about his wealth and daily life in the axis of his investments, spending and consumption habits. Moreover, these data, including information about the personal tastes of the pasha, who died at a young age and about whom there is very limited information, contributed significantly to the formation of an opinion about his personality.

Keywords

İbrahim İlhâmi Pasha, Son-in-law, Egypt, Abbas Hilmi Pasha, Estate, Debt.